

PRAWO CYWILNE

Część ogólna

Adam Brzozowski, Wojciech J. Kocot
Elżbieta Skowrońska-Bocian

SERIA AKADEMICKA

WYDANIE **5**

PIKTOGRAMY

wskazują ważne elementy
książki i ułatwiają
ich odnalezienie

Ważne

Przykłady

Podstawa prawna
Kontekst prawny

Pytania
Zadania

Rozwiązania
Odpowiedzi

Stanowisko stron
Pogląd

Orzecznictwo

Literatura

Historia

Nowe przepisy

PRAWO CYWILNE

Część ogólna

Adam Brzozowski, Wojciech J. Kocot
Elżbieta Skowrońska-Bocian

SERIA AKADEMICKA

WYDANIE **5**

Stan prawny na 1 marca 2022 roku

Wydawczyni
Agata Jędrasik

Redaktor prowadząca
Joanna Ołówek

Projekt okładek serii
Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

prawolubni

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujemy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2022

ISBN 978-83-8246-951-6
5. wydanie

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 728 313 462
e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	9
Wstęp	11
Rozdział I	
Wiadomości wstępne	13
§ 1. Pojęcie prawa cywilnego	13
A. Prawo prywatne a prawo publiczne	13
B. Pojęcie prawa cywilnego	15
C. Granice prawa cywilnego	26
§ 2. Podstawowe informacje o pracach doktryny prawa cywilnego oraz o orzecznictwie	29
Rozdział II	
Źródła prawa cywilnego	32
§ 1. Historia źródeł prawa cywilnego	32
A. Okres po I wojnie światowej	33
B. Okres od zakończenia II wojny światowej do roku 1989	34
C. Okres po roku 1989	36
D. Kierunki prac nad dalszą reformą prawa cywilnego	47
§ 2. Kodeks cywilny jako podstawowe źródło norm prawa cywilnego	50
§ 3. Zasady Kodeksu cywilnego	54
§ 4. Przepisy pozakodeksowe	60
§ 5. Systemy norm pozaprawnych jako źródło prawa	62
A. Prawo zwyczajowe oraz zwyczaje	62
B. Zasady współżycia społecznego (zasady dobrych obyczajów)	63
C. Rola orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego oraz sądów	69
Rozdział III	
Normy prawa cywilnego	75
§ 1. Norma prawna i przepis prawny	75
§ 2. Rodzaje przepisów prawnych	76

Rozdział IV

Obowiązkiwanie przepisów prawnych w przestrzeni i czasie	85
§ 1. Obowiązkiwanie przepisów prawnych w przestrzeni	85
§ 2. Czasowy zasięg mocy wiążącej przepisów prawa cywilnego	88
A. Początek obowiązkiwania przepisu	88
B. Utrata mocy obowiązującej przepisu	89
C. Rozstrzygnięcie kolizji norm prawnych w czasie	91

Rozdział V

Zbieg norm, stosowanie i wykładnia prawa cywilnego	98
§ 1. Zbieg norm	99
§ 2. Stosowanie prawa cywilnego	99
§ 3. Wykładnia przepisów prawa cywilnego	100

Rozdział VI

Stosunek cywilnoprawny	112
§ 1. Pojęcie stosunku cywilnoprawnego	112
§ 2. Podziały stosunków cywilnoprawnych	113
§ 3. Elementy stosunku cywilnoprawnego	114
§ 4. Przedmiot stosunku cywilnoprawnego	117
§ 5. Treść stosunku cywilnoprawnego	117
§ 6. Źródła stosunków cywilnoprawnych	118

Rozdział VII

Podmioty stosunków cywilnoprawnych – osoby fizyczne	126
§ 1. Uwagi wstępne	127
§ 2. Zdolność prawna osób fizycznych	129
A. Początek (nabycie) zdolności prawnej	131
B. Ustanie (utrata) zdolności prawnej osoby fizycznej	133
§ 3. Zdolność do czynności prawnych osób fizycznych	138
§ 4. Miejsce zamieszkania osoby fizycznej	147
§ 5. Stan cywilny osoby fizycznej	149
§ 6. Dobra osobiste osoby fizycznej i ich ochrona	151
A. Pojęcie i charakter prawny	151
B. Ochrona dóbr osobistych	154

Rozdział VIII

Podmioty stosunków cywilnoprawnych – osoby prawne	158
§ 1. Pojęcie i funkcje osoby prawnej	159
§ 2. Istota osoby prawnej	160
§ 3. Powstanie i ustanie bytu osoby prawnej	161
§ 4. Cechy charakterystyczne osoby prawnej	165
§ 5. Zdolność prawna osoby prawnej	166
§ 6. Zdolność do czynności prawnych osoby prawnej	168

§ 7. Dobra osobiste osoby prawnej	171
§ 8. Rodzaje osób prawnych	174
A. Skarb Państwa	174
B. Inne państwowe osoby prawne	176
C. Komunalne (samorządowe) osoby prawne	177
D. Inne osoby prawne	178

Rozdział IX

Wyodrębnione grupy podmiotów stosunków cywilnoprawnych	180
§ 1. Jednostki organizacyjne określone w art. 331 k.c.	181
§ 2. Podmioty prawa cywilnego, których dotyczy uregulowania szczególne	185

Rozdział X

Przedmioty stosunków cywilnoprawnych	192
§ 1. Uwagi ogólne	193
§ 2. Rzeczy	194
§ 3. Klasyfikacja rzeczy	198
A. Rzeczy ruchome i nieruchomości	198
B. Rzeczy oznaczone co do tożsamości i rzeczy oznaczone co do gatunku	203
C. Rzeczy pozostające w obrocie, ograniczone w obrocie i wyłączone z obrotu	205
D. Inne podziały rzeczy	205
§ 4. Części składowe rzeczy	207
§ 5. Przynależności	211
§ 6. Pożytki rzeczy i prawa	213
§ 7. Inne przedmioty stosunków cywilnoprawnych	215
§ 8. Zorganizowane masy majątkowe	217

Rozdział XI

Prawo podmiotowe i jego ochrona	224
§ 1. Istota prawa podmiotowego	225
§ 2. Definicje prawa podmiotowego	229
§ 3. Normatywne postacie prawa podmiotowego	233
§ 4. Dalsza klasyfikacja praw podmiotowych	238
§ 5. Nabycie i utrata prawa podmiotowego	243
§ 6. Wykonywanie prawa podmiotowego	247
§ 7. Nadużycie prawa podmiotowego	249
§ 8. Kolizja praw podmiotowych i zbieg roszczeń	252
§ 9. Ochrona praw podmiotowych	254
A. Samopomoc	254
B. Ochrona sądowa	255

Rozdział XII

Czynności prawne	259
§ 1. Pojęcie czynności prawnej	260
§ 2. Klasyfikacja czynności prawnych	270
§ 3. Oświadczenie woli – zagadnienia ogólne	281
§ 4. Treść czynności prawnej	287
A. Swoboda stron w zakresie kształtowania treści czynności prawnej	288
B. Elementy treści czynności prawnej	293
C. Warunek i termin	294
§ 5. Forma czynności prawnych	300
§ 6. Zawarcie umowy	318
A. Negocjacje	318
B. Oferta	324
C. Aukcja i przetarg	333
D. Zawarcie umowy za pomocą wzorca (ogólnych warunków, formularzy lub regulaminów)	338
§ 7. Wykładnia oświadczeń woli	340
§ 8. Wady oświadczeń woli	344
A. Brak świadomości albo swobody	346
B. Pozorność	350
C. Błąd	353
D. Groźba	362
E. Skutki złożenia wadliwego oświadczenia woli	364
§ 9. Skutki wadliwości czynności prawnej	367
A. Nieważność bezwzględna	368
B. Nieważność względna	371
C. Bezskuteczność względna	373
D. Bezskuteczność zawieszona	377

Rozdział XIII

Przedstawicielstwo	379
§ 1. Pojęcie i rodzaje przedstawicielstwa	380
§ 2. Skuteczność przedstawicielstwa	384
§ 3. Pełnomocnictwo	386
§ 4. Prokura	395

Rozdział XIV

Przedawnienie i terminy zawite	400
§ 1. Skutki prawne upływu czasu	401
§ 2. Przedawnienie	403
§ 3. Terminy zawite	421

Skorowidz przedmiotowy	425

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

k.c.	– ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1740 ze zm.)
k.h.	– rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.06.1934 r. – Kodeks handlowy (Dz.U. Nr. 57, poz. 502 ze zm.); nie obowiązuje
Konstytucja RP	– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483, ze sprost. i zm.)
k.p.	– ustawa z 26.06.1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1320 ze zm.)
k.p.c.	– ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 1805 ze zm.)
k.r.o.	– ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1359 ze zm.)
k.r.s.	– ustawa z 20.08.1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. z 2021 r. poz. 112 ze zm.)
k.s.h.	– ustawa z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1526 ze zm.)
k.z.	– rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.10.1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz.U. Nr. 82 poz. 598 ze zm.); nie obowiązuje
p.o.p.c.	– dekret z 12.11.1946 r. – Przepisy ogólne prawa cywilnego (Dz.U. Nr. 67 poz. 369 ze sprost.); nie obowiązuje
p.p.	– ustawa z 6.03.2018 r. – Prawo przedsiębiorców (Dz.U. z 2021 r. poz. 162 ze zm.)
p.p.m.	– ustawa z 4.02.2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. z 2015 r. poz. 1792 ze zm.)
pr. spółdz.	– ustawa z 16.09.1982 r. – Prawo spółdzielcze (Dz.U. z 2021 r. poz. 648 ze zm.)
p.w.k.c.	– ustawa z 23.04.1964 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks cywilny (Dz.U. Nr. 16 poz. 94 ze zm.)
s.d.g.	– ustawa z 2.07.2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (Dz.U. z 2017 r. poz. 2168 ze zm.); nie obowiązuje
u.k.w.h.	– ustawa z 6.07.1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (Dz.U. z 2019 r. poz. 2204 ze zm.)
u.z.n.k.	– ustawa z 16.04.1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz.U. z 2020 r. poz. 1913 ze zm.)
u.w.l.	– ustawa z 24.06.1994 r. o własności lokali (Dz.U. z 2021 r. poz. 1048 ze zm.)

Czasopisma i publikatory

AUWr	– Acta Universitatis Wratislaviensis
EPS	– Europejski Przegląd Sądowy
KPP	– Kwartalnik Prawa Prywatnego
LEX	– Serwis Prawniczy Wolters Kluwer Polska
M. Praw.	– Monitor Prawniczy
NP	– Nowe Prawo
OSA	– Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSN	– Orzeczenia Sądu Najwyższego, Izby Cywilnej i Izby Karnej (1953–1961), Orzecznictwo Izby Cywilnej Sądu Najwyższego (1962)
OSNAPiUS	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNC	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna (od 1995)
OSNCP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna oraz Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych (1962–1981), Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna i Administracyjna oraz Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych (1982–1994)
OSP	– Orzecznictwo Sądów Polskich (od 1990)
OSPika	– Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych (1957–1989)
OTK	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Zbiór Urzędowy
PiP	– Państwo i Prawo
PiŻ	– Prawo i Życie
PL	– Przegląd Legislacyjny
PPH	– Przegląd Prawa Handlowego
PPE	– Przegląd Prawa Egzekucyjnego
PS	– Przegląd Sądowy
PSp	– Prawo Spółek
PUG	– Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego
RPEiS	– Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
SC	– Studia Cywilistyczne
SP	– Studia Prawnicze
SPE	– Studia Prawno-Ekonomiczne
SPP	– Studia Prawa Prywatnego
TPP	– Transformacje Prawa Prywatnego
ZNUJ	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego

Inne

nb	– numer boczny
DCFR	– Draft Common Frame of Reference (Projekt Wspólnej Ramy Odniesienia)
PECL	– Principles of European Contract Law (Zasady Europejskiego Prawa Umów)
SA	– Sąd Apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy
TK	– Trybunał Konstytucyjny
TSUE	– Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
Zasady UNIDROIT	– Zasady Międzynarodowych Kontraktów Handlowych UNIDROIT

WSTĘP

Opracowanie podręcznika z zakresu części ogólnej prawa cywilnego nie jest zadaniem prostym, zarówno z uwagi na jej kompleksowy charakter, jak i na to, że publikowane dotąd podręczniki z tej dziedziny wyszły spod wyśmienitego pióra wielkich polskich cywilistów (profesorowie Stefan Grzybowski, Zbigniew Radwański, Aleksander Wolter) i trudno im dorównać. Oddawane do rąk Czytelników opracowanie uwzględnia wiele lat doświadczeń dydaktycznych autorów będących wynikiem prowadzenia wykładów kursowych, seminariów i innych zajęć poświęconych problematyce części ogólnej prawa cywilnego. Doświadczenia te pokazują, jak wiele trudności nadal sprawia studentom opanowanie omawianych tam zagadnień.

Podręcznik jest kierowany przede wszystkim do słuchaczy studiów prawniczych, którzy rozpoczynają dopiero swoją przygodę, a może należałoby powiedzieć zmagania, z prawem cywilnym. Dlatego też jest on próbą prezentacji Czytelnikom możliwie wielu prostych przykładów funkcjonowania tej gałęzi prawa, z uwzględnieniem tego, że prawo cywilne jest „prawem dnia codziennego”. O ile można sobie wyobrazić życie człowieka bez kontaktu z prawem karnym, a nawet administracyjnym, o tyle w rozmaitych stosunkach cywilnoprawnych każdy z nas prędzej, czy później musi się odnaleźć. Zdarzeniem prawnym rodzącym skutki cywilnoprawne jest bowiem urodzenie się, zdarzeniem prawnym jest też śmierć.

Istnieje anegdota, według której jeden z profesorów Uniwersytetu Wileńskiego miał zwyczaj na egzaminie prowadzić studenta do okna i pytać, co też za tym oknem widzi. Odpowiedzi padały różne: ludzi, samochody, budynki, dorożki. Tymczasem prawidłowa odpowiedź brzmiała: podmioty i przedmioty stosunków cywilnoprawnych. Pragniemy wyrazić nadzieję, że nowe wydanie naszego podręcznika będzie służyć istotną pomocą w dostrzeżeniu tych właśnie podmiotów i przedmiotów stosunków cywilnoprawnych.

Systematyka opracowania została oparta na podręczniku profesora Aleksandra Woltera. Podstawowa literatura jest powoływana na początku każdego rozdziału, w toku wywodów, w postaci odesłań do literatury i orzecznictwa. Ułatwieniu ko-

rzystania z podręcznika służyć mają piktogramy wskazujące na rodzaj informacji objętych poszczególnymi fragmentami tekstu.

Oddawane do rąk Czytelników piąte wydanie podręcznika *Prawo cywilne. Część ogólna* uwzględnia zmiany dotyczące omawianej tematyki, które nastąpiły w legislacji, judykaturze i doktrynie od chwili ukazania się poprzedniego wydania podręcznika w 2018 roku.

Warszawa, marzec 2022 roku

Autorzy

Rozdział I

WIADOMOŚCI WSTĘPNE

Podstawowa literatura: S. Grzybowski [w:] *System prawa cywilnego*, t. I, Część ogólna, Ossolineum 1985, s. 15 i n.; W.J. Kocot, *Europeizacja materialnego prawa prywatnego – stan obecny i perspektywy*, PiP 2020/2; E. Łętowska, *Podstawy prawa cywilnego*, Warszawa 1993; J. Nowacki, *Prawo publiczne – prawo prywatne*, Katowice 1992; K. Pietrzykowski [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2020, s. 31 i n.; J. Podkowiak, *Konstytucyjna zasada równości i zakaz dyskryminacji w prawie cywilnym*, KPP 2016/2; Z. Radwański, *Pojęcie prawa cywilnego w świetle kodeksu cywilnego (uwagi de lege lata i de lege ferenda)* [w:] *Polskie prawo prywatne w dobie przemian, Księga jubileuszowa dedykowana Jerzemu Młynarczykowi*, Gdańsk 2005, s. 27–40; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2019, nb 1 i n.; J. Rajski, *Zielona Księga Komisji Europejskiej o Europejskim Prawie Kontraktów – o potrzebie europeizacji prawa zobowiązań*, PPH 2011/4; M. Safjan [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2012, rozdz. II § 2–5; A. Stelmachowski, *Wstęp do teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1984; A. Stelmachowski, *Zarys teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1998; S. Włodyka, *Problem struktury prawa*, PiP 1995/4; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2020, rozdz. I; *Zielona Księga. Optymalna wizja Kodeksu cywilnego w RP*, red. Z. Radwański, Warszawa 2006.

§ 1. Pojęcie prawa cywilnego

A. Prawo prywatne a prawo publiczne

Ustalenie zakresu znaczeniowego pojęcia „prawo cywilne” nie jest możliwe bez wcześniejszego odwołania się do tradycyjnego podziału prawa na prawo prywatne i prawo publiczne. Podział ten jest wyczerpujący w tym znaczeniu, że obejmuje całość norm systemu prawa.

Poprawnego *criterium divisionis* norm należących do prywatnego i publicznego porządku prawnego poszukuje M. Safjan [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, rozdz. II,

nb 2–11. Autor zaznacza przy tym na samym wstępie, że przedmiotem sporów natury aksjologicznej i ideologicznej jest nie tyle sama kwestia podziału prawa na sferę prywatną i publiczną, ile ustalenie, jakim typem norm należy się posługiwać, by osiągnąć określony cel (ideologiczny, społeczny, polityczny), czy też jakie powinny być właściwe relacje między jednym a drugim systemem norm w porządku prawnym współczesnego państwa.

Przez pojęcie „**prawa prywatnego**” rozumie się zespoły norm konstruowane na podstawie założenia autonomiczności podmiotów stosunków prawnych. Głównym zadaniem prawa prywatnego jest **ochrona interesu indywidualnego jednostki** o charakterze majątkowym lub osobistym (niemajątkowym), znacznie natomiast rzadziej i wyjątkowo – ochrona interesu ogółu. Autonomia podmiotów prawa prywatnego to przede wszystkim **brak podporządkowania**, wyeliminowanie możliwości kształtowania treści stosunku prawnego tylko przez jedną z jego stron. Ujmując tę kwestię inaczej, można powiedzieć, że w stosunkach regulowanych prawem prywatnym nie występuje element władczy – organ publiczny nie ma kompetencji do kształtowania sytuacji prawnej innego podmiotu występującego w danym stosunku prawnym. Głównym zadaniem państwa jest zagwarantowanie pełnej swobody tworzenia, zmiany i znoszenia stosunków prawnych bez możliwości arbitralnego ingerowania w ten proces. Prawo prywatne jest ze swej natury **pluralistyczne**. Esencją prawa prywatnego jest więc **dialog, pełna swoboda wyrażania woli, przyzwolenie**, a nie nakaz bądź zakaz. Wszystko, co nie jest zabronione, jest dozwolone. Zdecydowana większość norm prawa prywatnego ma charakter dyspozytywny. Silny wpływ na rozwój współczesnego polskiego prawa prywatnego ma proces jego stopniowej europeizacji, który odpowiada potrzebom rozwijającej się polskiej gospodarki coraz mocniej zintegrowanej z systemami gospodarczymi innych krajów Unii Europejskiej. Europeizacja stanowi historycznie nowy etap ewolucji prawa prywatnego na naszym kontynencie, które do tej pory kształtowane było pod wpływem trzech głównych nurtów tradycji prawa: romańsko-germańskiej, skandynawskiej i angielskiego *common law*. Na harmonizację prawa prywatnego nie ma już większego wpływu istnienie rodzimych (narodowych) ustaw kodyfikacyjnych prawa cywilnego (zob. więcej J. Rajski, *Zielona Księga Komisji Europejskiej...*, s. 4 i n.). Zjawiskiem utrudniającym stworzenie jednolitego, cywilnego prawa europejskiego są natomiast punktowe, problemowe, a przez to niespójne systemowo akty pochodnego prawa Unii Europejskiej (rozporządzenia, dyrektywy), pogłębiające również proces dekodyfikacji.

Zob. więcej, W.J. Kocot, *Europeizacja...*, s. 108 i n.; J. Rudnicki, *Dekodyfikacja prawa cywilnego w Polsce*, Bielsko-Biała 2019, s. 29 i n., 52 i n.).

2

Prawo publiczne, przeciwstawiane prawu prywatnemu, opiera się na zasadzie władztwa i podporządkowania jednej strony stosunku prawnego. Druga strona, zwykle organ publiczny lub inny podmiot wyposażony jednak w określonym zakresie w kompetencje władzy publicznej, ma uprawnienie do władczego

ingerowania w treść stosunku prawnego i narzucenie jej innemu podmiotowi. Takiemu uregulowaniu określonej sfery stosunków społecznych zwykle towarzyszy możliwość skorzystania ze środków przymuszających osobę zobowiązaną do określonego zachowania.

Np. Jako typowy przykład normy prawa prywatnego można wskazać art. 353¹ k.c. Zgodnie z treścią tego przepisu strony zawierające umowę mogą ułożyć stosunek prawny według swego uznania, byleby jego treść lub cel nie sprzeciwiały się właściwości (naturze) stosunku, ustawie ani zasadom współżycia społecznego. Natomiast normą należącą do prawa publicznego jest np. art. 21 § 1 ustawy z 29.08.1997 r. – Ordynacja podatkowa (Dz.U. z 2021 r. poz. 1540), stosownie do którego zobowiązanie podatkowe powstaje z dniem zaistnienia zdarzenia, z którym ustawa podatkowa wiąże powstanie takiego zobowiązania, bądź doręczenia decyzji organu podatkowego ustalającej wysokość tego zobowiązania. W pierwszej sytuacji osoba zamierzająca zawrzeć umowę dokonuje wyboru przyszłego kontrahenta, negocjuje treść umowy i następnie składa oświadczenie woli, które – wraz z oświadczeniem drugiej strony – prowadzi do powstania stosunku cywilnoprawnego. W drugim przypadku podmiot zobowiązany z tytułu podatku nie ma możliwości negocjowania treści stosunku podatkowego, łączącego go z organem władzy publicznej. Zarówno bowiem źródło powstania obowiązku podatkowego, jak i jego rozmiar narzucane są przez obowiązujący przepis.

W społeczeństwach demokratycznych, w których gospodarka oparta jest na zasadach rynkowych, panuje tendencja do regulowania stosunków społecznych normami prawa prywatnego w możliwie szerokim zakresie. Władcze kształtowanie stosunków prawnych przez władzę publiczną możliwe jest wyłącznie na podstawie obowiązujących norm rangi ustawowej.

B. Pojęcie prawa cywilnego

Za podstawową gałąź prawa prywatnego uznaje się prawo cywilne. Należy zatem 3
powrócić do pytania postawionego na początku niniejszych rozważań: czym jest prawo cywilne.

Pd Określenie „**prawo cywilne**” jest nazwą historyczną. Wywodzi się ze starożytnego Rzymu i używane było dla wyróżnienia zespołu norm obowiązujących obywateli rzymskich (łac. *ius civile*; *ius* – prawo, *civis* – obywatel). Jego główne założenia wykształcone w prawie rzymskim stały się podstawą systemów prawnych współczesnych państw europejskich, dzięki czemu wykazują one wiele podobieństw.

Jako pierwsza, najbardziej oczywista narzuca się odpowiedź, że jest to gałąź prawa regulująca stosunki cywilnoprawne. Jednak takie określenie prawa cywilnego obarczone jest wadą określaną jako *ignotum per ignotum* (definiowanie nieznanego przez nieznanego). Należy zatem podjąć próbę wskazania kryteriów pozwalających na

odróżnienie prawa cywilnego od innych gałęzi prawa, także tych, które należą do prawa publicznego.

- 4 Zwykle wskazuje się **trzy zasadnicze kryteria** pozwalające na rozgraniczenie poszczególnych gałęzi prawa: podmiotowe, przedmiotowe oraz metodę regulacji.

! **1. Kryterium podmiotowe.** Posługując się kryterium podmiotowym, należy rozważyć, jakie kategorie podmiotów występują w stosunkach prawnych regulowanych przepisami należącymi do danej gałęzi prawa. Tak zwany **zakres podmiotowy prawa cywilnego** określony został w art. 1 k.c., zgodnie z którym Kodeks reguluje stosunki cywilnoprawne między **osobami fizycznymi i osobami prawnymi**. Wyznaczając zakres podmiotowy stosunków cywilnoprawnych, należy treść art. 1 k.c. uzupełnić uregulowaniem art. 33¹ § 1 k.c. Stosownie do tego przepisu, do **jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi**, którym ustawa przyznaje zdolność prawną, stosuje się odpowiednio przepisy o osobach prawnych. Oznacza to, że w stosunkach cywilnoprawnych (regulowanych przepisami prawa cywilnego) mogą występować następujące konfiguracje podmiotowe:

- osoba fizyczna – osoba fizyczna,
- osoba fizyczna – osoba prawna,
- osoba prawna – osoba prawna,
- osoba fizyczna – jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną, ale wyposażona w zdolność prawną,
- osoba prawna – jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną, ale wyposażona w zdolność prawną,
- jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną, ale wyposażona w zdolność prawną,
- jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną, ale wyposażona w zdolność prawną.

Tego rodzaju konfiguracje podmiotowe pojawiają się jednak także w stosunkach prawnych regulowanych innymi gałęziami prawa (np. w przepisach administracyjnych, podatkowych czy karnych). Zatem podmiotowy zakres stosunków cywilnoprawnych nie stanowi kryterium pozwalającego na kategoryczne i jednoznaczne wyróżnienie prawa cywilnego. Formuła użyta w art. 1 k.c. wyraża raczej zasadę jedności prawa cywilnego i na jej podstawie nie da się samodzielnie wskazać typowych cech stosunków cywilnoprawnych.

- 5 **!** **2. Kryterium przedmiotowe.** Przez to pojęcie rozumie się rodzaj stosunków – **majątkowych** (przede wszystkim określających przynależność i korzystanie z dóbr oraz zasady wymiany tych dóbr lub usług) bądź **niemajątkowych** (m.in. władza rodzicielska, dobra osobiste, dobra osobiste twórcy) – normowanych przez daną gałąź prawa. Prawo cywilne normuje zarówno majątkowe, jak i niemajątkowe stosunki prawne, choć podkreślić należy, że te pierwsze zdecydowanie dominują jako przedmiot regulacji tej gałęzi prawa. Podstawową słabością kryterium przed-

miotowego jest to, że może być i zwykle jest wspólne dla innych gałęzi prawa. Stosunki majątkowe i niemajątkowe są bowiem przedmiotem równoległej regulacji prawa publicznego (np. prawa podatkowego, prawa administracyjnego, ubezpieczeń społecznych) oraz wyspecjalizowanych dziedzin, takich jak prawo pracy, prawo medyczne, prawo obrotu papierami wartościowymi, a także niektórych wyspecjalizowanych dziedzin prawa publicznego, jak np. prawo wodne, morskie czy górnicze, które istotną część regulacji odnoszą do instytucji charakterystycznych dla prawa cywilnego, np. prawa własności.

Warto już w tym miejscu wyjaśnić, że podział na stosunki o charakterze majątkowym i niemajątkowym dokonywany jest według kryterium ekonomicznego. Przyjmuje się bowiem, że dany stosunek ma charakter majątkowy, gdy pozostaje w ścisłym związku ze sferą ekonomiczną określonego podmiotu. Brak takiego związku, oderwanie od podstawowych praw ekonomii (prawa popytu, podaży, prawa wartości), wskazuje, że mamy do czynienia ze stosunkiem o charakterze niemajątkowym (osobistym).

Np. Na przykład zawarcie umowy sprzedaży pociąga za sobą powstanie stosunku prawnego o charakterze majątkowym, gdyż zarówno prawa, jak i obowiązki każdej ze stron pozostają w ścisłym związku z ich sferami ekonomicznymi. Sprzedawca wyzbywa się ze swego majątku prawa własności rzeczy (mającej określoną wartość), zyskując jednocześnie korzyść majątkową w postaci umówionej ceny. Majątek kupującego ulega zmniejszeniu o kwotę stanowiącą cenę, a jednocześnie powiększa się o wartość rzeczy, której własność na niego przechodzi. Najbardziej typowym przykładem sfery niemajątkowej są natomiast dobra osobiste, a więc prawa o charakterze niemajątkowym, takie jak m.in.: zdrowie, wolność, cześć, swoboda sumienia, nazwisko lub pseudonim, wizerunek, tajemnica korespondencji, nietykalność mieszkania podlegające ochronie (art. 23–24 k.c.). Prawa te nie pozostają bowiem w bezpośrednim związku z ekonomiczną sferą życia uprawnionego (kwestia związków pośrednich, w tym problem tzw. komercjalizacji dóbr osobistych, zostanie omówiona w dalszej części podręcznika, przy rozważaniu problematyki dóbr osobistych i ich ochrony).

! **3. Metoda regulacji.** Na użyteczność i znaczenie tego kryterium wyróżniającego prawo cywilne spośród innych gałęzi prawa w polskiej nauce zwrócono szczególną uwagę po wejściu w życie Kodeksu cywilnego. Wskazano mianowicie, że **zasadniczymi cechami** wyróżniającymi prawo cywilne i oparte na nim stosunki cywilnoprawne są **autonomiczność** podmiotów oraz **brak bezpośredniego przymusu** ze strony organów państwa. Te dwie cechy są typowe dla wszystkich uregulowań stosunków cywilnoprawnych. Z kolei inni autorzy podkreślają, że przez pojęcie metody regulacji rozumie się sposób oddziaływania prawodawcy na stosunki społeczne, zdeteminowany swoistym typem relacji zachodzących między podmiotami – równorzędnymi uczestnikami obrotu. To nie „równorzędność” jako taka jest metodą, ale sposób kształtowania stosunków prawnych oparty na zasadzie (cesze) równorzędności. Przy takim ujęciu zagadnienia przyjęte kryterium nie może

służyć wyróżnianiu specyficznej struktury normy prawa cywilnego, której budowa nie wykazuje żadnej odrębności w porównaniu z normami tworzonymi przez ustawodawcę w ramach innych gałęzi prawa.

M. Safjan [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, § 2, nb 8 i n.; S. Prutis, *Instytucje podstawowe prawa prywatnego*, Białystok 2018, s. 56 i n.; A. Stelmachowski, *Zarys teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1998, s. 35 i n., a wcześniej w pracy *Wstęp do teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1969, s. 30 i n., Warszawa 1984, s. 38 i n.

Autonomiczność podmiotów charakteryzuje się brakiem istnienia nadrzędności jednego podmiotu nad drugim, co prowadzi do eliminacji w ich wzajemnej relacji elementu władczego. Pojęcie to pozostaje w ścisłym związku z zasadą równości wszystkich ludzi i konstytucyjnej równości wobec prawa (art. 32 ust. 1 Konstytucji RP), jednak w obrębie stosunków cywilnoprawnych funkcjonowanie tej zasady jest szersze i odnosi się zarówno do stosunków między ludźmi (osobami fizycznymi), jak i do stosunków pomiędzy strukturami złożonymi, jakimi są jednostki organizacyjne wyposażone przez ustawę w osobowość prawną, oraz jednostki organizacyjne niebędące osobami prawnymi, ale wyposażone przez ustawę w zdolność prawną.

- 7 W sferze stosunków cywilnoprawnych **podmiotem autonomicznym** (i równorzędnym z innymi) **jest także państwo**. Państwo jako pewna forma organizacji społeczeństwa w obrocie prawnym występuje w dwojakiej postaci: jako podmiot dominujący w stosunkach charakteryzujących się elementem władztwa oraz jako podmiot równorzędny w tej sferze prawnej, którą określa się jako prawo prywatne, w szczególności, jak była mowa, chodzi o prawo cywilne. W opracowaniach doktrynalnych, a także w orzecznictwie wyróżnia się w związku z tym dwie sfery działania państwa określane jako sfera *imperium* oraz *dominium*. W tej pierwszej państwo działa przez swoje organy wyposażone w uprawnienia władcze; w drugiej występuje jako osoba prawna nazwana Skarbem Państwa. Przyznanie Skarbowi Państwa ustawowej osobowości prawnej wynika wprost z art. 33 k.c., zgodnie z którym osobami prawnymi są Skarb Państwa i jednostki organizacyjne, którym przepisy szczególne przyznają osobowość prawną. Państwo działające jako osoba prawna (Skarb Państwa) jest autonomicznym i równorzędnym podmiotem, podobnie jak inne występujące w stosunkach cywilnoprawnych.

Organ państwowy, np. podatkowy, wydając decyzję określającą rozmiar zobowiązania podatkowego w stosunku do określonej osoby, jest państwem działającym w sferze *imperium*. Natomiast Skarb Państwa reprezentowany przez ten sam urząd podatkowy, zawierający z tą samą osobą umowę przenoszącą własność rzeczy lub praw majątkowych w zamian za zaległości podatkowe, to podmiot stosunku cywilnoprawnego opartego na zasadzie autonomiczności i równorzędności podmiotów (por. wyrok NSA z 13.12.2005 r., I FSK 373/05, LEX nr 187695). W pierwszym przypadku adresat decyzji podatkowej nie ma możliwości negocjowania z urzędem podatkowym, może jedynie kwestionować pra-

widłowość wydanej decyzji w trybie administracyjnym (*sfera imperium*). W drugim przypadku ta sama osoba może ustalać, w drodze swobodnych rozmów między równorzędnymi partnerami treść umowy łączącej go ze Skarbem Państwa, który zawarcia takiej umowy może odmówić (*sfera dominium*). Innym przykładem relacji o charakterze publicznoprawnym są czynności podejmowane przez organy egzekucyjne w wykonawczym postępowaniu podatkowym.

Prostą konsekwencją autonomiczności podmiotów stosunków cywilnoprawnych jest ich równorzędność. **Równorzędność** tę należy rozumieć jako sytuację, w której nie występuje prawne podporządkowanie jednej ze stron stosunku cywilnoprawnego drugiej stronie tego stosunku. Podkreślić należy prawny charakter owej równorzędności, w sferze faktycznej może bowiem występować element nierówności czy wręcz przymusu. Chodzi w szczególności o te sytuacje, w których mamy do czynienia z podmiotami o drastycznie różnej sytuacji ekonomicznej, bądź o sytuacji, w których jeden z podmiotów ma pozycję monopolisty na rynku, ewentualnie jednego z nielicznych podmiotów oferujących określony rodzaj towarów czy usług. W takich bowiem przypadkach może wystąpić nierówność stron o charakterze faktycznym wynikająca ze wskazanych okoliczności. Ustawodawca przeciwdziała tego rodzaju sytuacjom, wprowadzając uregulowania, które w większym stopniu chronią interesy strony słabszej.

Np. Przykładem mogą być uregulowania zaliczane do tzw. prawa konsumenckiego, w tym określone w Kodeksie cywilnym. Istotne zmiany w odniesieniu do prawa konsumenckiego (także w przepisach Kodeksu cywilnego, np. art. 385¹, 556², 560 § 2) przyniosła ustawa z 30.05.2014 r. o prawach konsumenta (Dz.U. z 2020 r. poz. 287 ze zm.). Wskazać można ponadto ustawę z 12.05.2011 r. o kredycie konsumenckim (Dz.U. z 2022 r. poz. 246), a także – w pewnym zakresie – ustawę z 16.02.2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (Dz.U. z 2021 r. poz. 275), ustawę z 29.08.1997 r. o usługach hotelarskich oraz usługach pilotów wycieczek i przewodników turystycznych (Dz.U. z 2020 r. poz. 2211 ze zm.) oraz ustawę z 23.03.2007 r. o przeciwdziałaniu nieuczciwym praktykom rynkowym (Dz.U. z 2017 r. poz. 2070 ze zm.).

Np. Należy także wspomnieć w tym miejscu, że wykorzystanie swoistej „przewagi” jednej ze stron może także przybrać postać wyzysku. W takich przypadkach osobie, której interesy doznały uszczerbku, przysługuje ochrona sądowa określona w art. 388 k.c. Uregulowanie dotyczące wyzysku może być postrzegane jako wyraz dbałości ustawodawcy o zapewnienie stronom stosunku cywilnoprawnego równorzędnej pozycji. Złożenie oświadczenia woli pod wpływem przymusu fizycznego powoduje, o czym będzie jeszcze mowa (nb 307 i 393), brak konsensu, a co za tym idzie, niepowstanie stosunku prawnego.

! Rozważając problem równorzędności podmiotów stosunków cywilnoprawnych, nie sposób pominąć problematyki tzw. **umów adhezyjnych**, zwanych inaczej umowami przez przystąpienie. Chodzi o sytuację, kiedy prawa i obowiązki stron są ustalane przez jedną ze stron przyszłej umowy, która zwykle narzuca także

formę, w jakiej umowa ma zostać zawarta. Drugiej ze stron pozostaje wybór: zaakceptować proponowane warunki albo zrezygnować z zawarcia umowy. Ten rodzaj umów to zwykle umowy zawierane masowo (przewóz kolejną, dostarczanie energii elektrycznej czy gazu, uzyskanie kredytu bankowego). Ich występowanie, a tym bardziej element faktycznego przymusu zawierania pewnych umów, nie oznacza, że nastąpiło odejście od zasady równorzędności podmiotów. Jak bowiem już wspomniano, chodzi o równorzędność prawną, brak elementu przymusu państwowego.

Równorzędność podmiotów występuje niezależnie od tego, czy źródłem stosunku cywilnoprawnego są zgodne oświadczenia woli obu stron (jak przy umowach), czy też stosunek ten powstaje z mocy prawa, gdy odpowiedni przepis taki skutek wiąże z zaistnieniem określonego zdarzenia (jak np. stosunek zobowiązaniowy powstający w przypadku wyrządzenia szkody, za którą ustawa czyni kogoś odpowiedzialnym). W każdym z tych przypadków strony powstałego stosunku prawnego są względem siebie równorzędne, żadna nie może narzucić drugiej, stosując przymus, określonych obowiązków.

Np.

Rozważmy przykładowo następującą sytuację. Osoba nie lubiąca swego sąsiada podpala mu samochód, który ulega całkowitemu zniszczeniu. Zgodnie z art. 415 k.c.: „Kto z winy swej wyrządził drugiemu szkodę, obowiązany jest do jej naprawienia”. Przesłanki odpowiedzialności odszkodowawczej zostały spełnione, a w chwili powstania szkody między podpalaczem a jego sąsiadem powstał stosunek cywilnoprawny o charakterze zobowiązaniowym. Treścią tego stosunku jest obowiązek naprawienia szkody obciążający podpalacza oraz prawo żądania odszkodowania przysługujące poszkodowanemu właścicielowi samochodu. Na pierwszy rzut oka mogłoby się wydawać, że w takiej sytuacji nie sposób mówić o równorzędności podmiotów, gdyż jedną osobę obciąża obowiązek nałożony przez ustawę, a drugiej służy roszczenie odszkodowawcze także dlatego, że ustawa tak stanowi. Przypomnieć jednak należy, że równorzędność jest postrzegana jako sytuacja prawna, w której jedna ze stron nie może skutecznie narzucić drugiej, korzystając z przymusu państwowego, treści łączącego ich stosunku prawnego. Taka sytuacja nie ma miejsca w opisywanym stanie, gdyż, po pierwsze, treść stosunku prawnego (zobowiązanie do naprawienia szkody) określa ustawa, a po drugie, w powstałym zobowiązaniu obie strony mają pozycję równorzędną. Sprawca szkody może przykładowo umówić się z poszkodowanym, że świadczenie odszkodowawcze zostanie spełnione w ratach, albo strony mogą ustalić, że odszkodowanie będzie niższe niż wartość zniszczonego samochodu (szkoda), np. ze względu na trudną sytuację życiową podpalacza.

- 9 Autonomię stron dopełnia **brak bezpośredniego przymusu**. Podkreślić trzeba, że chodzi tutaj o nieuczestniczenie organu władzy publicznej w kreowaniu i realizowaniu stosunków cywilnoprawnych w sposób bezpośredni. Oznacza to przyznanie stronom swobody wyboru konkretnych zachowań odpowiadających ich indywidualnym potrzebom, wyrażającej się przede wszystkim w nadaniu im kompetencji do tworzenia, znoszenia i zmiany w ich wzajemnych relacjach (*inter partes*) indywidualnych norm postępowania, zabezpieczonych sankcją oraz możliwością ich egze-

kwowania w drodze zastosowania przymusu państwowego. Ewentualna interwencja władzy publicznej ma miejsce dopiero wówczas, gdy strona (albo obie strony) stosunku prawnego przejawia odpowiednią inicjatywę. Dzieje się tak zwykle wtedy, gdy jedna ze stron nie spełnia ciężącego na niej obowiązku (np. nie zwraca pożyczonych pieniędzy), pomiędzy stronami istnieje konflikt, który musi zostać rozstrzygnięty przez sąd lub inny organ państwowy (np. jedna ze stron uchyliła się od skutków prawnych oświadczenia woli złożonego pod wpływem błędu – art. 88 w związku z art. 84 k.c., a druga strona twierdzi, że błąd nie wystąpił), albo też kiedy w braku porozumienia między stronami ustawa przewiduje możliwość ukształtowania treści istniejącego stosunku prawnego przez sąd (np. możliwość dokonania sądowej waloryzacji świadczenia pieniężnego – zob. art. 358¹ § 3 k.c.). Jednak to od woli stron zwykle zależy, czy przymus państwowy zostanie, czy też nie zostanie zastosowany. Cechą charakterystyczną stosunków cywilnoprawnych jest możliwość wyeliminowania („ominięcia”) uczestnictwa organu państwowego. Wyraża się to m.in. w częstym posługiwaniu się przez ustawodawcę właściwymi dla prawa cywilnego normami względnie obowiązującymi (*iuris dispositivi*) oraz tzw. normami semiimperatywnymi (jednostronnie bezwzględnie obowiązującymi).

Np. Jako ilustracja zaprezentowanych uwag może służyć stan faktyczny podany wyżej, jednak z pewnymi uzupełnieniami. Wyobraźmy sobie, że sąsiad podpalacza po spaleniu mu samochodu złożył doniesienie do prokuratury o popełnieniu przestępstwa. Po wszczęciu postępowania przygotowawczego zakończonego wniesieniem aktu oskarżenia do sądu nawiązał się stosunek karnoprawny pomiędzy podpalaczem, który popełnił przestępstwo, a organem prokuratury (państwem). Stosunek ten charakteryzuje się brakiem równorzędności podmiotów, występuje w nim element przymusu państwowego. Na sprawcę przestępstwa zostanie nałożona stosowna kara, ewentualne ustalenia pomiędzy nim a poszkodowanym pozostają w tym zakresie prawnie irrelevantne.

Inaczej przedstawia się sytuacja w sferze cywilnoprawnej. Po pierwsze, naprawienie szkody może nastąpić w ten sposób, że podpalacz, któremu dokuczają wyrzuty sumienia, wypłaci sąsiadowi kwotę równą wartości samochodu z własnej woli, nie czekając nawet na wystąpienie przez poszkodowanego z żądaniem naprawienia szkody. Po drugie, strony istniejącego stosunku zobowiązaniowego mogą, prowadząc stosowne rozmowy, określić rozmiar świadczenia odszkodowawczego należnego poszkodowanemu oraz sposób jego spełnienia. Po trzecie, nawet po wystąpieniu sąsiada z powództwem przeciwko podpalaczowi (z uwagi na to, że odmawia on naprawienia szkody) otwarta pozostaje droga mediacji pomiędzy stronami, które mogą doprowadzić do ugody zawartej przed sądem lub poza sądem. Po czwarte wreszcie, nawet uzyskanie przez poszkodowanego wyroku zasądzającego nie oznacza, że wyrok ten będzie wykonywany przy zastosowaniu przymusu państwowego (w drodze egzekucji). Prawomocny wyrok zasądający określone świadczenie na rzecz poszkodowanego nadal nie wyklucza możliwości prowadzenia negocjacji i odmiennego ustalenia sposobu naprawienia szkody (np. zamiast płacić odszkodowanie, podpalacz przeniesie na sąsiada własność swojego samochodu).

Reasumując, podstawowym kryterium pozwalającym na wyróżnienie stosunków cywilnoprawnych jest metoda regulacji stosunków społecznych charakteryzująca się autonomią podmiotów oraz brakiem bezpośredniego przymusu państwowego. Z punktu widzenia tego kryterium należy uznać, iż istnieje pełna tożsamość kwalifikacyjna norm prawa prywatnego i prawa cywilnego (tak M. Safjan [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, § 3, nb 15).

- 10 4. Istotne, ale nieprzesądzające dla oceny, czy mamy do czynienia z prawem cywilnym, są jego **elementy konstrukcyjne** (statyczne), bez których prawo to nie istnieje.

Elementami tymi są **własność i odpowiedzialność** – dwie wielkie instytucje, składające się na oś całego systemu prawa prywatnego.

- 11 5. **Kryteria o charakterze pomocniczym.** Poza wyżej omówionymi kryteriami pozwalającymi na wyróżnienie prawa cywilnego (stosunków cywilnoprawnych) możliwe jest także sięgnięcie do kryteriów pomocniczych. Chodzi tutaj o kryterium organu rozpoznającego sprawę, o kryterium rodzaju aktu normatywnego, w którym zawarte zostały odpowiednie przepisy prawne, oraz o kryteria typu funkcjonalnego.

Na wstępie należy zaznaczyć, że system prawa cywilnego można podzielić na prawo cywilne **materialne i formalne**. Prawo cywilne formalne (prawo postępowania cywilnego) to ogół przepisów prawnych regulujących właściwość sądów i innych organów stosujących prawo oraz normujących postępowanie przed tymi sądami lub organami przede wszystkim w zakresie stosunków prawa cywilnego materialnego. Posługując się **kryterium organu rozpoznającego sprawę**, należy odwołać się do przepisów Kodeksu postępowania cywilnego. Kodeks ten, zgodnie z art. 1, normuje postępowanie sądowe w sprawach ze stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy, jak również w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych oraz w innych sprawach, do których przepisy tego Kodeksu stosuje się z mocy ustaw szczególnych. Z kolei w art. 2 § 1 k.p.c. stanowi się, że do rozpoznawania spraw cywilnych powołane są sądy powszechne, jeśli sprawy te nie należą do właściwości sądów szczególnych, oraz Sąd Najwyższy. W art. 177 Konstytucji RP określono kompetencję ogólną sądów powszechnych do sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Jeśli więc ustawa nie wskazuje innego sądu (np. administracyjnego), jako właściwego dla rozpoznania roszczenia, właściwy jest sąd powszechny orzekający w sprawach cywilnych (zob. np. postanowienie SN z 11.08.1999 r., I CKN 414/99, OSNC 2000/1, poz. 20, LEX nr 38019; z krytyczną glosą M. Szubiakowskiego, PiP 2000/9, s. 105 i n.).

Jeżeli zatem mamy do czynienia ze sprawą wynikającą z określonego stosunku prawnego, która podlega rozpoznaniu przez sąd powszechny i podlega regułom określonym w Kodeksie postępowania cywilnego, należy domniemywać, że jest to sprawa

cywilna wynikająca ze stosunku cywilnoprawnego. To kryterium, jak podkreślono, może jednak być stosowane jedynie pomocniczo, gdyż z samych regulacji Kodeksu postępowania cywilnego wynika, że przepisom tego Kodeksu mogą podlegać także inne sprawy niż wynikające ze stosunków z zakresu prawa cywilnego. Jeżeli jednak przepis wskazuje jako właściwe postępowanie cywilne, a nie występują przesłanki pozwalające stwierdzić, że nie jest to stosunek prawny o charakterze cywilnym, należy uznać, iż rozpoznanie sprawy wynikającej z tego stosunku przez sąd cywilny wskazuje na jego charakter cywilnoprawny.

Taki pogląd prezentują Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne – część ogólna*, nb 14; odmiennie uważa S. Grzybowski [w:] *System prawa cywilnego*, s. 18. Zob. też A. Borodo, *Roszczenia gmin o subwencje ogólne i dotacje celowe. Wybrane zagadnienia*, PiP 1992/6; tenże, *Samorząd terytorialny. System prawno-finansowy*, Warszawa 1997, s. 326.

Drugim z kryteriów pomocniczych typu techniczno-legislacyjnego jest **rodzaj aktu normatywnego, w którym określono przepisy prawne**. Możliwość posłużenia się tym kryterium jest jednak dyskusyjna. Po pierwsze, to, że określona norma prawna znalazła się w danej ustawie, nie musi przesądzać o jej charakterze. W polskim systemie prawnym jest wiele wyspecjalizowanych aktów prawnych składających się z norm o zróżnicowanym charakterze, zarówno cywilnoprawnym, jak i regulujących stosunki prawne metodą administracyjnoprawną czy nawet karnoprawną. Po drugie, charakter danego aktu prawnego musiałby być jasno określony. Takie jasne i jednoznaczne określenie cywilnoprawnego charakteru ustawy występuje właściwie jedynie w odniesieniu do Kodeksu cywilnego. Wypada zatem podzielić stanowisko, stosownie do którego okoliczność, w jakim akcie normatywnym dana norma się znajduje, pozbawiona jest większego znaczenia.

Zob. S. Grzybowski [w:] *System prawa cywilnego*, s. 18; M. Safjan [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, § 2, nb 5; odmienną opinię wyrażają Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne – część ogólna*, nb 13. Zob. też Z. Banaszczyk, *O pojęciu prawa medycznego z perspektywy obrotu prywatnoprawnego*, PiP 2021/4, s. 60 i n.

Jako przykłady ustaw, w których występują normy prawne o zróżnicowanym charakterze, można wskazać ustawę z 20.07.2017 r. – Prawo wodne (Dz.U. z 2021 r. poz. 2233 ze zm.), ustawę z 21.08.1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. z 2021 r. poz. 1899) oraz ustawę z 15.04.2011 r. o działalności leczniczej (Dz.U. z 2021 r. poz. 711 ze zm.). W tych aktach normatywnych poza przepisami regulującymi stosunki publicznoprawne (administracyjne, karnoprawne) znajdują się także unormowania *stricto* cywilnoprawne.

Wreszcie kolejnym, pomocniczym wskaźnikiem jest **kryterium o charakterze funkcjonalnym**, odwołujące się do funkcji realizowanych przez wyodrębniane zespoły norm prawnych, oparte zwłaszcza na kategorii **chronionego interesu** – prywatnego (indywidualnego) lub publicznego (ogólnego). Jednakże, jak słusznie się podkreśla, nie da się za pomocą tego kryterium w sposób

ścisły rozgraniczyć dziedzin prawa prywatnego i publicznego, ponieważ z reguły ochrona praw jednostki służy interesowi ogółu, regulacje mające zaś na celu zabezpieczenie praw ogólnych stanowią niejednokrotnie podstawę przyznania indywidualnej ochrony.

Por. F. Zoll (przy współpracy J. Gwiazdomorskiego, L. Oberlendera i T. Sołtysika), *Prawo cywilne, część ogólna*, t. 1, Poznań 1931, s. 3; M. Safjan [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, § 2, nb 6.

Mając powyższe na uwadze, można przyjąć, że **prawo cywilne to zespół norm regulujących stosunki majątkowe i niemajątkowe między osobami fizycznymi i osobami prawnymi za pomocą metody cywilnoprawnej opartej na zasadzie równorzędności oraz autonomii podmiotów stosunków prawnych.**

Należy dodać, że normy prawa cywilnego gwarantują realizację podstawowych zasad i praw ekonomii, tj. prawa **wartości** oraz prawa **popytu i podaży**.

- 12 Osobną wzmiankę poświęcić należy Kodeksowi cywilnemu jako aktowi prawnemu o szczególnych cechach.

Zgodnie z przeważającą w Polsce, choć niecałkowicie jednolitą praktyką, kodeks jest określoną kategorią aktu ustawodawczego, którego tytuł mieści w sobie taką właśnie denominację. W porównaniu jednak z innymi aktami ustawodawczymi kodeks ma pewne cechy wyróżniające go merytorycznie.

Kodeks, jako akt normatywny rangi ustawowej pochodzący od naczelných organów władzy, normuje gałęzie prawa wyodrębnione przez naukową systematyzację prawa zgodnie z postulatami **zupełności i niesprzeczności**. Z tej przyczyny kodeksy w większym niż inne ustawy stopniu składają się ze zwartego, harmonijnego systemu norm – zarówno z punktu widzenia założeń ogólnych, jak i metody legislacyjnej. Kodeks jest ponadto aktem przewidzianym na dłuższy okres obowiązywania. Sprzyja to ich stałości. O **stabilności i długowieczności** kodeksów decydują w największym stopniu przesłanki w postaci stabilizacji stosunków społecznych normowanych przez dany kodeks, zgodność z podstawowymi zasadami ustroju społeczno-gospodarczego itp.

Nowelizacje kodeksów powinno się stosować stosunkowo rzadko, nowelizacja spełnia bowiem przede wszystkim funkcję urzędowego zabiegu porządkowania prawa, kodyfikacja zaś to forma najwyższa porządkowania prawa. Stąd możliwość wykorzystywania nowelizacji jako zabiegu technicznego porządkowania prawa jest w przypadku kodeksów mniejsza niż w przypadku obowiązywania w ramach systemu danej gałęzi prawa wielu ustaw pochodzących z różnych okresów, co rodzi zwykle konieczność dostosowywania i zmieniania starego zgodnie z wymogami nowego. Zmiany powinny mieć – co jest niesłychanie ważne – charakter kompleksowy,

a nie „wyrzykowy”. Punktowe nowelizacje psują strukturę Kodeksu. **Negatywnie należy ocenić z tego punktu widzenia praktykę legislacyjną w ostatnich latach, która jest często zaprzeczeniem tych zasad.** W szczególności mocno niepokoi dezintegracja ksiąg I i III Kodeksu, polegająca na umieszczaniu całych instytucji tego działu prawa w ustawach pozakodeksowych, zwłaszcza tzw. kompleksowych, łączących uregulowania z różnych gałęzi prawa.

Niemniej, gdyby powstała konieczność nowelizacji kodeksu, powinna ona przybrać szczególną formę uporządkowania jego przepisów przez publikację tekstu jednolitego i odstąpienie od podstawowej zasady ciągłej numeracji, w miejsce której wprowadza się oznaczenia cyfrowe nowych artykułów, np. po art. 43 następują wprowadzone nowelą art. 43¹, 43², 43³ itd. Przyczyna takiego rozwiązania tkwi w dążeniu ustawodawcy do zachowania, mimo nowelizacji, w stanie możliwie najmniej naruszonym systematyki wewnętrznej kodeksu, aby uniknąć koniecznych w przeciwnym przypadku zmian w dotychczasowej praktyce i orzecznictwie sądowym. Przesunięcie numeracji artykułów o jeden choćby wprowadzałoby konieczność nowego opanowania tak ponumerowanego kodeksu, na co potrzeba czasu i co zwykle przynosi ze sobą zamieszanie ze szkodą dla właściwego stosowania i przestrzegania prawa.

Wśród elementów stałości ustaw są **zasady prawa**. Ponieważ kodeks w Polsce jest aktem ustawodawczym zwykle **najszerszym w regulowanej gałęzi prawa, obejmuje jej całokształt lub podstawową część**, jest bardziej niż inne ustawy zwarty i harmonijny, pozwala to na umieszczanie w regulacji kodeksowej zasad prawa i określa jego pozycję wśród innych ustaw. W przypadku kodeksów występować powinna możliwość wywodzenia z całokształtu przepisów kodeksowych zasad prawa normowanej kodeksem gałęzi prawa, jako wyraz podziału norm prawa na normy zwykłe i zasady prawa, przez które rozumie się najczęściej **normy prawa obowiązującego o znaczeniu podstawowym ze względu na cały system prawa lub jego części**. Większość podstawowych zasad prawa cywilnego jest ujęta w kodeksie cywilnym, przy czym niektóre z nich, jak np. zasada jedności prawa cywilnego, zasada swobody umów, wyrażone są w kodeksie *expressis verbis*, inne zaś dają się wyinterpretować z wielu przepisów rozproszonych po różnych częściach kodeksu.

13

Kodeksy obejmują zwykle wykształcone w miarę rozwoju danej gałęzi prawa normy ogólne, dotyczące wszystkich lub wielu instytucji części szczegółowych. Na Kodeks cywilny składa się wyodrębniona **część ogólna**, do której zalicza się wszystkie te normy, które, przynajmniej w zasadzie, regulują zagadnienia wspólne dla wszystkich instytucji prawa cywilnego. **Część szczególna** tego kodeksu składa się z trzech pozostałych ksiąg, obejmujących kolejno **prawo rzeczowe, prawo o zobowiązaniach i prawo spadkowe** – wyodrębnionych na podstawie kryterium przedmiotowego. Podkreślić należy, że systematyka kodeksowa jest problemem niesłyszanie istotnym dla praktyki stosowania i wykładni prawa.

C. Granice prawa cywilnego

- 14 Prawa cywilnego nie daje się w prosty sposób identyfikować z prawem prywatnym. Poza stosunkami o charakterze cywilnoprawnym także w innych stosunkach prawnych występuje równorzędność podmiotów, jednak nie można ich utożsamiać. Stąd aktualne staje się pytanie o granice prawa cywilnego. Pytanie to w przeszłości było formułowane jako zagadnienie tzw. zasady jedności prawa cywilnego przeciwstawianej postulatowi wyodrębnienia tzw. prawa gospodarczego.

Do końca lat 80. XX wieku zagadnienie jedności prawa cywilnego koncentrowało się wokół problemu odrębności uregulowań tzw. obrotu społecznionego, czyli stosunków pomiędzy jednostkami gospodarki społecznionej. Po II wojnie światowej gospodarka polska oparta została na systemie nakazowo-rozdzielczym, a to wymuszało wprowadzenie odrębnych uregulowań odnoszących się do sfery życia gospodarczego. Funkcjonowały odrębne grupy uregulowań: jedne odnoszące się do tzw. obrotu powszechnego, czyli stosunków pomiędzy osobami fizycznymi oraz jednostkami gospodarki społecznionej, oraz drugie, dotyczące stosunków pomiędzy jednostkami gospodarki społecznionej. Przed nowelizacją dokonaną ustawą z 28.07.1990 r. ustawodawca w art. 1 k.c. stanowił: „§ 1. Kodeks niniejszy reguluje stosunki cywilnoprawne między jednostkami gospodarki społecznionej, między osobami fizycznymi oraz między jednostkami gospodarki społecznionej a osobami fizycznymi. § 2. Przepisy kodeksu dotyczące jednostek gospodarki społecznionej stosuje się także do instytucji państwowych i organizacji społecznych ludu pracującego, których zadanie nie polega na prowadzeniu działalności gospodarczej. § 3. Jeżeli z przepisów kodeksu lub innych ustaw nie wynika nic innego, przepisy kodeksu dotyczące osób fizycznych stosuje się odpowiednio do osób prawnych nie będących jednostkami gospodarki społecznionej”. Jednostką gospodarki społecznionej (j.g.u.) była taka jednostka organizacyjna wyposażona w osobowość prawną, która prowadziła działalność gospodarczą na podstawie przedmiotów majątkowych stanowiących własność społeczną, czyli państwową lub grupową. Formalnie jednak obowiązywała zasada, zgodnie z którą także stosunki między j.g.u. podlegały przepisom Kodeksu cywilnego. Była ona określana jako zasada jedności prawa cywilnego, a jej istota wyrażała się w stwierdzeniu, że stosunki między j.g.u. podlegają także uregulowaniom Kodeksu cywilnego, a nie wyodrębnionej gałęzi – prawu gospodarczemu. Obecnie tak sformułowana zasada jedności prawa cywilnego ma znaczenie jedynie historyczne.

Obecnie mówi się nie o zasadzie jedności prawa cywilnego, ale raczej o granicach czy zakresie prawa cywilnego. Najprościej ujmując omawiane zagadnienie, chodzi o odpowiedź na pytanie, czy w granicach prawa cywilnego pozostaje prawo rodzinne, prawo handlowe, a także prawo pracy.

- 15 **1. Prawo rodzinne.** Stosunek prawa cywilnego i prawa rodzinnego postrzegany był w okresie ostatnich dziesiątków lat w sposób zróżnicowany. Po II wojnie światowej wskazywano, że o ile prawo cywilne reguluje przede wszystkim stosunki majątkowe, o tyle w prawie rodzinnym przeważają elementy osobowe. Podnoszono także, że

w stosunkach prawnorodzinnych zasada równorzędności i autonomii podmiotów prawa rodzinnego nie jest realizowana w takim zakresie jak w prawie cywilnym (władza rodzicielska, stosunki rodzice–dzieci, opiekun–pupil, jedynie małżonkowie zajmują równorzędną względem siebie pozycję prawną), a ponadto mamy do czynienia z przewagą norm bezwzględnie obowiązujących (*iuris cogentis*) oraz znacznie silniej niż w stosunkach cywilnoprawnych odczuwalną ingerencją państwa (prokurator może wytaczać wszystkie powództwa z zakresu prawa rodzinnego z wyjątkiem powództwa o rozwód, sąd może unieważnić małżeństwo, wyznaczyć kuratora dla rozstrzygnięcia konfliktów rodzinnych, rodzice mogą zostać pozbawieni władzy rodzicielskiej, jedynie w drodze orzeczenia sądu może dojść do przysposobienia, ustalenia ojcostwa bądź macierzyństwa, sprawy rodzinne i opiekuńcze rozpoznawane są przez sąd w trybie inkwizycyjnym, a nie kontradiktoryjnym itp.).

Zob. w szczególności S. Szer, *Prawo rodzinne – odrębna gałąź prawa*, PiP 1957/3, oraz B. Dobrzański, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy a kodeks cywilny*, SC, Kraków 1966, t. VII, s. 45 i n., s. 66.

Przemawiało to za poglądem o odrębności prawa rodzinnego, jego oddzieleniu się od prawa cywilnego. Stanowisko takie znajdowało także argument o charakterze formalnym – od 1950 r. prawo rodzinne regulowane było w odrębnej ustawie – kodeksie rodzinnym.

Także obecnie prawo rodzinne i opiekuńcze uregulowane jest w odrębnej ustawie z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1359). Nie stanowi to jednak argumentu przemawiającego za jego odrębnością od prawa cywilnego. Po pierwsze, k.r.o. nie ma swojej części ogólnej, co czyni go systemowo i materialnie powiązaniem z księgą pierwszą k.c. Po drugie, zarówno stosunki regulowane przepisami k.c., jak i k.r.o. oparte są na zasadzie równorzędności podmiotów. Podleganie małoletniego dziecka władzy rodzicielskiej nie ogranicza ani nie wyłącza obowiązywania tej zasady, gdyż również w tym zakresie nie występuje element przymusu państwowego. Po trzecie, zarówno prawo cywilne, jak i prawo rodzinne regulują stosunki majątkowe oraz stosunki niemajątkowe (osobiste). Wprawdzie można mówić o pewnym odwróceniu proporcji, gdyż w k.c. większość uregulowań dotyczy stosunków majątkowych, a w k.r.o. znajdują się uregulowania mające za przedmiot stosunki niemajątkowe, jednak nie sposób bronić obecnie poglądu, że w stosunkach prawnorodzinnych elementy majątkowe mają znaczenie marginalne – wystarczy popatrzeć, jaka część norm odnosi się do stosunków *stricte* majątkowych (ustroje majątkowe małżeńskie – art. 31–54 k.r.o.; obowiązek alimentacyjny – art. 60–61 oraz art. 128–144¹ k.r.o.). Po czwarte wreszcie, ważną cechą prawa rodzinnego, która powoduje, że pozostaje ono częścią prawa cywilnego, jest **autonomia rodziny**, która wyklucza możliwość sprawowania władztwa i podporządkowania typu administracyjnego, a interwencja organów władzy publicznej (sąd, kurator, prokurator) powinna się ograniczać do sytuacji patologicznych, wymagających stanowczego, niezwłocznego rozstrzygnięcia. Utrzymanie kontroli pań-

stwa nad rodziną, a w szczególności nad stosunkami między rodzicami a dziećmi, tłumaczy się przede wszystkim **ochroną dobra dziecka**, ryzykiem nadużywania przez rodziców władzy rodzicielskiej oraz brakiem pełnej zdolności do czynności prawnych małoletnich członków rodziny.

Reasumując, prawo rodzinne stanowi materialną część prawa cywilnego i takie stanowisko jest obecnie powszechnie akceptowane. W planach Komisji Kodyfikacyjnej, działającej do grudnia 2015 r. przy Ministrze Sprawiedliwości, żywy był pomysł (Z. Radwański, *Zielona Księga...*, s. 29 i n.) formalnego włączenia Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego do nowej regulacji Kodeksu cywilnego jako jego piątą księgę. Pomysł ten wzbudził jednak istotne zastrzeżenia w doktrynie.

Zob. E. Holewińska-Łapińska, *Samodzielność kodeksowa prawa rodzinnego* [w:] *Prawo cywilne – stanowienie, wykładnia i stosowanie. Księga pamiątkowa dla uczczenia setnej rocznicy urodzin Profesora Jerzego Ignatowicza*, red. M. Nazar, Lublin 2015, s. 143 i n. Autorka uważa, że konsekwencją włączenia prawa rodzinnego do Kodeksu cywilnego byłyby jego „prywatyzacja”, a odleglejszym skutkiem – osłabienie trwałości małżeństwa i rodziny. Odmienne, Z. Radwański, *Miejsce prawa rodzinnego w systemie prawa*, PiP 2008/1, s. 6 i n.

- 16 **2. Prawo handlowe.** Nieco zbliżona jest sytuacja prawa handlowego. Przez to pojęcie rozumie się dział prawa regulujący sytuację spółek handlowych, a szerzej – stosunków między przedsiębiorcami (B2B). W okresie międzywojennym, kierując się powszechną w prawie kontynentalnym tendencją do kodyfikowania stosunków handlowych, stworzono Kodeks handlowy wprowadzony rozporządzeniem Prezydenta RP z 27.06.1934 r. (Dz.U. poz. 502 ze zm.). Jego uregulowania zostały w znacznej części uchylone art. VI ustawy z 23.04.1964 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks cywilny (Dz.U. poz. 94 ze zm.). W mocy utrzymane zostały jedynie przepisy dotyczące spółek jawnych, spółek z ograniczoną odpowiedzialnością i spółek akcyjnych, a także odnoszące się do tych spółek przepisy o firmie, prokurze i rejestrze handlowym.

Kodeks handlowy utracił moc obowiązującą 1.01.2001 r., kiedy to weszła w życie ustawa z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1526 ze zm.). Obecnie obowiązujący k.s.h. reguluje tworzenie, organizację, funkcjonowanie, rozwiązywanie, łączenie, podział i przekształcanie spółek handlowych (art. 1 § 1 k.s.h.). W odniesieniu do spraw nieuregulowanych w tym Kodeksie stosuje się przepisy Kodeksu cywilnego wprost, a jeżeli wymaga tego właściwość (natura) stosunku prawnego spółki handlowej – odpowiednio (art. 2 k.s.h.). Takie unormowanie wskazuje w sposób jednoznaczny, że prawo handlowe stanowi część prawa cywilnego, a uchwalenie odrębnej ustawy rangi kodeksowej należy tłumaczyć jedynie obawą przed nadmierną obszernością Kodeksu cywilnego. Mimo to w Kodeksie cywilnym znajdziemy wiele uregulowań adresowanych wprost do przedsiębiorców (np. art. 43¹–43¹⁰, 55¹–55², 55⁴, 66¹ § 2, art. 66², 68², 109¹–109⁸, 355 § 2, art. 358¹ § 4, art. 758 i n., 765 i n., 774 i n. k.c.).

3. Prawo pracy. Prawo pracy reguluje stosunki pracy, a więc dobrowolnie podjęte zobowiązanie do świadczenia pracy przez pracownika podporządkowanego ogólnemu kierownictwu pracodawcy. Świadczenie pracy ma charakter odpłatny i czasowy.

17

W okresie międzywojennym, kiedy obowiązywał Kodeks zobowiązań (rozporządzenie Prezydenta RP z 27.10.1933 r., Dz.U. Nr 82, poz. 598 ze zm.), umowa o pracę była uregulowana w przepisach tego Kodeksu (art. 441–477, była to jedna z umów o świadczenie usług). Nie mogło zatem budzić wątpliwości, że stosunki pracy stanowią fragment stosunków cywilnoprawnych. Po II wojnie światowej rozpoczął się proces odrębnego normowania stosunków pracy, co łączyło się m.in. z wprowadzaniem do treści stosunku pracy pewnych elementów o charakterze administracyjnoprawnym. W 1974 r. prawo pracy zostało skodyfikowane (ustawa z 26.06.1974 r. – Kodeks pracy, Dz.U. z 2020 r. poz. 1320 ze zm.). Po istotnych zmianach uregulowań Kodeksu pracy dokonanych w okresie ostatnich kilkunastu lat należy przyłączyć się do poglądu, że prawo pracy stanowi szczególną gałąź prawa prywatnego, odrębną jednak od prawa cywilnego (zob. Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne – część ogólna*, nb 17).

Warto jednak pamiętać, że – zgodnie z art. 300 k.p. – w sprawach nieunormowanych przepisami prawa pracy do stosunku pracy stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu cywilnego, jeżeli nie są one sprzeczne z zasadami prawa pracy.

§ 2. Podstawowe informacje o pracach doktryny prawa cywilnego oraz o orzecznictwie

Opracowania doktrynalne z zakresu części ogólnej prawa cywilnego są stosunkowo liczne i nie podobna ich wymienić w sposób wyczerpujący. Należy jednak zwrócić uwagę na opracowania o charakterze podstawowym, a do takich przede wszystkim trzeba zaliczyć systemy prawa.

18

W latach 70. i 80. XX w. ukazywał się *System prawa cywilnego* (Ossolineum) pod redakcją Witolda Czachórskiego. W obrębie części ogólnej prawa cywilnego należy zwrócić uwagę na dwa wydania tomu I, w którym ta tematyka została omówiona. Wydanie z 1974 r. było autorskim dziełem Stefana Grzybowskiego. Reedycja tego tomu nastąpiła w 1985 r.; było to już dzieło zbiorowe pod redakcją Stefana Grzybowskiego. Obecnie ukazują się kolejne tomy *Systemu Prawa Prywatnego* pod redakcją Zbigniewa Radwańskiego i Bogudara Kordasiewicza. W zakresie części ogólnej ukazało się drugie wydanie tomu 1 (2012) pod redakcją Marka Safjana, obejmującego m.in. zagadnienia ogólne prawa cywilnego, pojęcie normy i przepisu prawa cywilnego, stosowanie i wykładnię prawa cywilnego, zbiegu norm, prawa międzyczasowego prywatnego, podmiotów, przedmiotu i treści stosunków cywilnoprawnych, oraz wydanie trzecie tomu 2 (2019) pod redakcją Zbigniewa Radwańskiego i Adama Olejniczaka, który to tom

dotyczy problematyki czynności prawnych, przedstawicielstwa, dawności w prawie cywilnym oraz ochrony praw podmiotowych.

Poza *Systemami* funkcjonuje obecnie kilka dużych komentarzy do Kodeksu cywilnego.

Kodeks cywilny. Komentarz do art. 1–449¹, red. K. Pietrzykowski, t. I, Warszawa 2020; *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek i P. Machnikowski, Warszawa 2019; M. Dziurda, J. Gudowski, B. Janiszewska, B. Łukańko, K. Panfil, W. Pawlak, M. Pilich, N. Rycko, J. Sadowski, R. Trzaskowski, *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, *Część ogólna*, red. J. Gudowski, Warszawa 2021; Z. Gawlik, A. Janiak, A. Jedliński, *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, red. A. Kidyba, Warszawa 2012; B. Giesen, W.J. Katner, P. Księżak, B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, R. Majda, E. Michniewicz-Broda, T. Pajor, U. Promińska, M. Pyziak-Szafnicka, W. Robaczyński, M. Serwach, Z. Świdorski, M. Wojewoda, *Kodeks cywilny. Część ogólna. Komentarz*, red. M. Pyziak-Szafnicka, P. Księżak, Warszawa 2014; W. Borysiak, M. Grochowski, J.M. Kondek, P. Księżak, B. Lackoroński, P. Miłkaszewicz, R. Morek, P. Popardowski, M. Raczkowski, P. Sobolewski, A. Zbiegień-Turzańska, Ł. Żelechowski, *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Osajda, Warszawa 2017.

Należy także wspomnieć dwa wcześniejsze komentarze: trytomowe dzieło z 1972 r. (praca zbiorowa pod redakcją Zbigniewa Resicha) oraz dwutomowy komentarz z 1989 r. (praca zbiorowa pod redakcją Jana Winiarza). Komentarze z lat 70. i 80. ubiegłego wieku oczywiście uległy w pewnej części dezaktualizacji, jednak w zakresie, w jakim stan prawny nie uległ zmianie, nadal są przydatne przy analizie problematyki prawa cywilnego.

Można także wskazać podręczniki poświęcone części ogólnej prawa cywilnego.

A. Doliwa, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2014; S. Grzybowski, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1985; E. Łętowska, *Podstawy prawa cywilnego*, cz. 5, Warszawa 1993; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2021; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2020. Nie będą w tym miejscu powoływane inne opracowania, jednak z uwagi na znaczenie należy przywołać pracę A. Stelmachowskiego, *Zarys teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1998.

Opracowania z zakresu prawa cywilnego, w tym oczywiście także części ogólnej, znajdują się w wielu periodykach prawniczych („Kwartalnik Prawa Prywatnego”, „Państwo i Prawo”, „Przegląd Sądowy”, „Palestra”, „Przegląd Prawa Handlowego”, „Rejent”, „Monitor Prawniczy”, „Prawo Spółek”, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” i inne).

- 19 Istotne znaczenie ma także znajomość orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego oraz sądów, przede wszystkim Sądu Najwyższego. Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego publikowane są w Orzecznictwie TK, natomiast Sądu Najwyższego w urzęd-

dowym zbiorze Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Z uwagi na tematykę podręcznika chodzi przede wszystkim o orzecznictwo Izby Cywilnej Sądu Najwyższego, które publikowane jest w miesięczniku Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Cywilna (tzw. zielone zeszyty). Ponadto orzeczenia Sądu Najwyższego, Naczelnego Sądu Administracyjnego, a także innych sądów ukazują się w miesięczniku Orzecznictwo Sądów Polskich (zwykle są one publikowane razem z glosami).

Zestawienia literatury i orzecznictwa są również dostępne w rozmaitych programach komputerowych, zatem uzyskanie informacji typu bibliograficznego nie nastręcza obecnie większych trudności.

Rozdział II

ŹRÓDŁA PRAWA CYWILNEGO

§ 1. Historia źródeł prawa cywilnego

Podstawowa literatura: W. Czachórski, *Przebieg prac nad kodyfikacją prawa cywilnego*, SP 1970/26–27; W. Czapliński, *Prawo wspólnotowe a prawo wewnętrzne w praktyce sądów konstytucyjnych państw członkowskich*, KPP 2004/2; L. Górnicki [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2012, rozdz. III; S. Grzybowski, *Systematyka umów o świadczeniu usług w legislacyjnym ich układzie* [w:] *Z zagadnień prawa cywilnego. Księga pamiątkowa profesora Andrzeja Stelmachowskiego*, red. S. Prutis, M. Sawczuk, Białystok 1991; S. Grzybowski, *Zagadnienia kodyfikacji polskiego prawa cywilnego (organizacja i wyniki prac 1919–1992)*, KPP 1992/1–4; T. Justyński, *Nadużycie prawa w polskim prawie cywilnym*, Kraków 2000; M. Kępiński, M. Seweryński, A. Zieliński, *Rola kodyfikacji na przykładzie prawa prywatnego w procesie legislacyjnym*, PL 2006/1; W.J. Kocot, *Systematyka prawa zobowiązań umownych w przyszłym kodeksie cywilnym*, PiP 2018/3; L. Leszczyński, *Klauzule generalne w stosowaniu prawa*, Lublin 1986; L. Leszczyński, *Właściwość posługiwania się klauzulami generalnymi w prawie prywatnym. Perspektywa zmiany trendu*, KPP 1995/6; *Materiały dyskusyjne do projektu kodeksu cywilnego PRL*, Warszawa 1955; A. Ohanowicz, *Unifikacja i reforma prawa cywilnego*, RPEiS 1959/3; M. Pecyna, F. Zoll, *Założenia projektu struktury części szczegółowej zobowiązań. W poszukiwaniu nowego modelu*, TPP 2012, Nr 1; J. Podkowik, *Część ogólna prawa cywilnego i prawo zobowiązań w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, KPP 2017/3; J. Proussner-Zamorska, *Problematyka funkcjonowania klauzul generalnych na gruncie ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji*, KPP 1997/1; Z. Radwański, *Koncepcja kodyfikacji prawa cywilnego. Księga Pamiątkowa I Kongresu Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej*, „Wydawnictwo Stowarzyszenia Notariuszy RP” (1993); Z. Radwański, *Kształtowanie się polskiego systemu prawnego w pierwszych latach II Rzeczypospolitej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1969/1; Z. Radwański, *Założenia dalszych prac kodyfikacyjnych na obszarze prawa cywilnego*, PiP 2004/3; Z. Radwański, *Zielona księga. Optymalna wizja kodeksu cywilnego Rzeczypospolitej Polskiej*, RPEiS 2007/1; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2021, nb 45–63, 64–76; M. Safjan, *Refleksje o roli zwyczaju* [w:] *Prawo prywatne czasu przemian. Księga pamiątkowa*

dedykowana Profesorowi Stanisławowi Sołtysińskiemu, Poznań 2005; M. Safjan [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2012, rozdz. IV i VI; J. Skąpski, *Kodeks cywilny z 1964 r. Blaski i cienie kodyfikacji oraz jej perspektywy*, KPP 1992/1–4; S. Szer, *Unifikacja i kodyfikacja prawa rodzinnego i cywilnego*, NP 1945/7–8; J. Wasilkowski, *Zagadnienia kodyfikacji polskiego prawa cywilnego*, „Nowe Drogi” 1960/11; J. Wasilkowski, A. Wolter, *Projekt kodeksu cywilnego (charakterystyka ogólna)*, NP 1961/12; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2020, rozdz. II i III; S. Włodyka, „Prawotwórcza” działalność Sądu Najwyższego, ZNUJ 1967/31; J. Wróblewski, *Prawoznawstwo jako „źródło prawa”*, PiP 1973/7; F. Zoll, *Problemy struktury przyszłego polskiego Kodeksu cywilnego* [w:] „W trosce o rodzinę”. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Wandy Stojanowskiej, red. M. Kostek, J. Słyk, Warszawa 2008; C. Żuławska, *Zasady prawa gospodarczego prywatnego*, Warszawa 2007.

A. Okres po I wojnie światowej

Po I wojnie światowej, odzyskując niepodległość, Polska pozostawała pod rządami pięciu różnych systemów prawnych. Na terenach dawnego zaboru rosyjskiego obowiązywał kodeks Napoleona z 1804 r. częściowo zmieniany ustawami: z 1818 r. – Prawo o ustaleniu własności dóbr nieruchomości o przywilejach i hipotekach (uzupełnioną następnie w 1825 r. Prawem o przywilejach i hipotekach); z 1825 r. – tzw. Kodeks cywilny Królestwa Polskiego, którym dokonano istotnych zmian w prawie małżeńskim, oraz z 1836 r. – Prawo o małżeństwie. Na ziemiach będących pod zaborem rosyjskim, które nie wchodziły w skład Królestwa Kongresowego, obowiązywało prawo rosyjskie, tzn. t. X część 1 Zводу Praw.

Na ziemiach przyłączonych w wyniku zaborów do Prus obowiązywał niemiecki kodeks cywilny z 1896 r. (BGB obowiązujący od 1.01.1900 r.), który zastąpił obowiązujące uprzednio powszechne pruskie prawo krajowe z 1794 r.

Na ziemiach południowych, stanowiących zabór austriacki, obowiązywał kodeks cywilny austriacki z 1811 r. (ABGB z mocą obowiązującą od 1.01.1812 r.). Na niewielkim obszarze Spiszu i Orawy obowiązywało prawo węgierskie.

W tej sytuacji niezbędne było w pierwszej kolejności ujednolicenie obowiązujących przepisów. Dlatego też już 3.06.1919 r. powołana została Komisja Kodyfikacyjna mająca za zadanie opracowanie projektów aktów prawnych dotyczących poszczególnych działów prawa. Ustawodawca międzywojenny zdecydował się bowiem na unifikację polegającą na tworzeniu nowych kompleksowych uregulowań poszczególnych dziedzin prawa cywilnego (funkcjonuje w tym zakresie określenie „unifikacja przez kodyfikację”). W obrębie prawa cywilnego na podstawie projektów tej Komisji wydano: prawo spółdzielcze z 1920 r.; prawo wekslowe i czekowe z 1924 r. zastąpione następnie ustawami z 1936 r.; prawo autorskie, prawo o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, prawo prywatne międzynarodowe – wszystkie z 1926 r.;

prawo o ochronie wynalazków, wzorów i znaków towarowych oraz prawo o spółkach akcyjnych z 1928 r.; Kodeks zobowiązań i prawo o spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością z 1933 r. oraz Kodeks handlowy z 1934 r.

- 21 W związku z tym, że prace nad ujednoliceniem obowiązującego stanu prawnego musiały potrwać, tym bardziej że – jak wspomniano – Komisja Kodyfikacyjna tworzyła nowe ustawy (w tym rangi kodeksowej), stosunkowo szybko została wydana ustawa mająca rozstrzygać kolizję systemów prawnych obowiązujących na obszarze państwa polskiego – ustawa z 2.08.1926 r. o prawie właściwym dla stosunków prywatnych wewnętrznych (prawo prywatne międzydzielnicowe) (Dz.U. poz. 580 ze zm.). W tym akcie prawnym zawarto uregulowania pozwalające rozstrzygnąć, jakiej ustawy przepisy należy stosować, gdy w grę mogą wchodzić różne systemy prawne.

Mężczyzna zamieszkały w Krakowie (a więc podlegający przepisom kodeksu cywilnego austriackiego) oraz kobieta mieszkająca w Poznaniu (podlegająca przepisom kodeksu cywilnego niemieckiego) chcą zawrzeć związek małżeński w Warszawie (gdzie obowiązuje prawo o małżeństwie z 1836 r.). Powstaje pytanie, według jakich przepisów ocenić możliwość zawarcia małżeństwa przez takie osoby, a także – według jakiej formy małżeństwo powinno zostać zawarte. Kwestie te rozstrzygały art. 13 i 14 prawa prywatnego międzydzielnicowego. Zgodnie z art. 13 ust. 1 prawną możliwość zawarcia ważnego związku małżeńskiego należało oceniać dla każdej ze stron według prawa, któremu osobiście podlega (a więc dla mężczyzny – prawo austriackie, dla kobiety – prawo niemieckie). Władza właściwa mogła jednak odmówić udzielenia ślubu obywatelowi polskiemu, zdolnemu do zawarcia małżeństwa według prawa, któremu podlega osobiście, gdyby był niezdolny według prawa obowiązującego w siedzibie władzy (art. 13 ust. 2). Oznaczało to, że gdyby przykładowo okazało się, że kobieta ma odpowiedni wiek według prawa niemieckiego, ale nie osiągnęła wieku wymaganego przez prawo małżeńskie obowiązujące w Warszawie, małżeństwo nie zostałoby zawarte.

Forma, w jakiej małżeństwo miało zostać zawarte (świecka lub wyznaniowa), podlegała prawu obowiązującemu w miejscu zawarcia związku małżeńskiego (art. 14 zd. 1 – w naszym przykładzie – w Warszawie). Zasada ta jednak doznawała wyjątków, gdyż, zgodnie ze zd. 2 art. 14, do ważności małżeństwa wystarczało zachowanie formy wymaganej przez prawa, którym oboje przyszli małżonkowie podlegali osobiście (zdolność osobistą obywatela polskiego oceniano się według prawa obowiązującego w miejscu jego zamieszkania – art. 1).

Podobne uregulowania dotyczyły także pozostałych stosunków cywilnoprawnych.

B. Okres od zakończenia II wojny światowej do roku 1989

- 22 Po II wojnie światowej Polska nadal w dużej części pozostawała pod rządami różnych systemów prawnych. Zastąpienie wielu pozaborczych systemów prawnych

uregulowaniami jednolitymi stało się zadaniem niezwykle pilnym. W wyniku wyężonej pracy zespołu znakomitych prawników, a także dzięki stworzonym przez Komisję Kodyfikacyjną w okresie międzywojennym projektom ustaw z zakresu prawa rzeczowego, spadkowego, małżeńskiego osobowego i majątkowego oraz o stosunkach między rodzicami a dziećmi możliwe było wydanie aktów unifikujących podstawowe działy prawa cywilnego w ciągu 17 miesięcy. Należy przy tym zauważyć, że rozwiązania ustawodawcze zawarte w aktach unifikacyjnych miały charakter nowoczesny, często wyprzedzały analogiczne rozwiązania wprowadzane w systemach prawnych innych krajów europejskich. Przykładowo wskazać można równouprawnienie kobiet, polepszenie sytuacji prawnej dzieci pozamałżeńskich czy likwidację własności podzielonej.

W latach 1945–1946 wydane zostały:

- dekret z 29.08.1945 r. – Prawo osobowe (Dz.U. Nr 40, poz. 223),
- dekret z 25.09.1945 r. – Prawo małżeńskie (Dz.U. Nr 48, poz. 270),
- dekret z 22.01.1946 r. – Prawo rodzinne (Dz.U. Nr 6, poz. 52 ze zm.),
- dekret z 14.05.1946 r. – Prawo opiekuńcze (Dz.U. Nr 20, poz. 135),
- dekret z 29.05.1946 r. – Prawo małżeńskie majątkowe (Dz.U. Nr 31, poz. 196 ze zm.),
- dekret z 8.10.1946 r. – Prawo spadkowe (Dz.U. Nr 60, poz. 328 ze zm.),
- dekret z 11.10.1946 r. – Prawo rzeczowe (Dz.U. Nr 57, poz. 319 ze zm.),
- dekret z 11.10.1946 r. – Prawo o księgach wieczystych (Dz.U. Nr 57, poz. 320 ze zm.),
- dekret z 12.11.1946 r. – Przepisy ogólne prawa cywilnego (Dz.U. Nr 67, poz. 369 ze zm.).

Dekrety unifikacyjne wchodziły w życie w różnych datach, ostatnie 1.01.1947 r. Ta data wyznacza koniec obowiązywania w Polsce różnych systemów prawnych w zakresie prawa cywilnego.

Po zakończeniu unifikacji prawa cywilnego podjęte zostały prace nad kodyfikacją tej gałęzi prawa. Pierwszym ich efektem było uchwalenie kodeksu rodzinnego: ustawa z 27.06.1950 r. – Kodeks rodzinny (Dz.U. Nr 34, poz. 308 ze zm.) oraz ustawy z 18.07.1950 r. – Przepisy ogólne prawa cywilnego (Dz.U. Nr 34, poz. 311 ze zm.). Stworzone zostały także projekty kodeksu cywilnego: w 1948 r. oraz w 1954 i 1955 r. Żaden z nich jednak nie przeszedł do dalszych etapów procesu legislacyjnego.

23

W 1956 r. została powołana Komisja Kodyfikacyjna przy Ministrze Sprawiedliwości. Efektem jej prac było stworzenie projektów obecnie obowiązujących: Kodeksu cywilnego (ustawa z 23.04.1964 r.) oraz Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (ustawa z 25.02.1964 r.). Ponadto wraz z kodeksami zostały uchwalone przepisy wprowadzające Kodeks cywilny oraz przepisy wprowadzające Kodeks rodzinny i opiekuńczy (w tych samych datach co ustawy, których dotyczyły). Tym samym utraciła moc

większość dekretoów unifikujących polskie prawo cywilne. W mocy pozostały jedynie przepisy dotyczące ksiąg wieczystych i hipoteki. Uchylono także Kodeks zobowiązań oraz dużą część przepisów Kodeksu handlowego.

Warto zauważyć, jakkolwiek pozostaje to nieco na uboczu toku niniejszego wykładu, że równoległe z pracami nad kodyfikacją prawa materialnego trwały prace nad kodyfikacją procedury cywilnej. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. poz. 296; sprost. Dz.U. z 1965 r. poz. 113 ze zm.) został uchwalony 17.11.1964 r.

W okresie do 1989 r. Kodeks cywilny oraz Kodeks rodzinny i opiekuńczy były kilkakrotnie nowelizowane, jednak nie jest niezbędne bliższe omawianie wprowadzonych zmian.

C. Okres po roku 1989

- 24 W 1989 r. nastąpiły w życiu społeczno-politycznym zmiany, które musiały znaleźć odbicie także w sferze stosunków cywilnoprawnych. Poczynając od 1990 r., dokonywane są zmiany w Kodeksie cywilnym. Działająca przy Ministrze Sprawiedliwości Komisja do spraw reformy prawa cywilnego (pod przewodnictwem profesora Witolda Czachórskiego) postawiła sobie **zadanie przeprowadzenia reformy kodeksu**, uznając, że opracowanie nowego kodeksu zajęłoby zbyt dużo czasu. **Przyjęto dwu-etapowy sposób reformowania kodeksu**. W ramach **pierwszego etapu** (1990) dokonano najpilniejszych zmian, których celem było usunięcie z ustawy uregulowań lub konstrukcji normatywnych typowych dla systemu PRL i gospodarki centralnie sterowanej. W trakcie **drugiego etapu** zakres reform miał zostać poszerzony i pogłębiony, a zmianom ulegały poszczególne instytucje prawa cywilnego. W ramach obecnych rozważań kolejne zmiany są jedynie sygnalizowane. Szersze ich omówienie nastąpi przy analizie poszczególnych instytucji.
- 25 Ustawą z 28.07.1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U. poz. 321 ze zm.) wyeliminowano normy szczególne dotyczące jednostek gospodarki społecznej, a także same te jednostki. Wprowadzone zostało jednolite pojęcie własności w miejsce dotychczasowych podziałów na typy i formy. Wyraźnie uregulowana została zasada swobody umów (art. 353¹ k.c.). Poprzednio wprowadzie nie kwestionowano jej obowiązywania w polskim prawie, ale żaden przepis w sposób wyraźny zasady tej nie regulował. Wprowadzono do polskiego systemu prawnego możliwość dokonywania waloryzacji świadczeń pieniężnych – zarówno w drodze umowy, jak i w postępowaniu sądowym (por. art. 358¹ k.c.), a także klauzulę *rebus sic stantibus* (art. 357¹ k.c.). W Kodeksie cywilnym znalazły się ogólne uregulowania problematyki przekazu oraz papierów wartościowych (art. 921¹–921¹⁶ k.c.). Wreszcie dokonano zmian uregulowań dotyczących dziedziczenia gospodarstw rolnych, usuwając ograniczenia w odniesieniu do dziedziczenia testamentowego.

Kolejna duża nowelizacja Kodeksu cywilnego została dokonana ustawą z 23.08.1996 r. (Dz.U. Nr 114, poz. 542) – tzw. drugi etap reformy prawa cywilnego. W Kodeksie cywilnym znalazły się ogólne unormowania dotyczące przetargu jako jednego ze sposobów zawierania umów (art. 70¹–70⁴ k.c.); nastąpiła zmiana w zakresie majątkowej ochrony dóbr osobistych (art. 448 k.c.) oraz uregulowań dotyczących gwarancji (art. 577–581 k.c.). Dokonano także zmian w obrębie prawa spadkowego, dostosowując przepisy kodeksu do uregulowań dotyczących powstawania fundacji (chodzi o możliwość powołania fundacji do dziedziczenia – art. 927 § 3 k.c.) oraz do istniejącego systemu administracyjnego (wskazano podmioty uprawnione do przyjęcia oświadczenia spadkodawcy przy sporządzaniu testamentu allograficznego – art. 951 k.c.).

26

Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego działająca w latach 1998–2002 przy Ministrze Sprawiedliwości pod przewodnictwem profesora Zbigniewa Radwańskiego zdecydowała, iż reforma Kodeksu cywilnego będzie nadal realizowana **w drodze cyklicznych nowelizacji**, poprzez wprowadzanie stopniowych zmian niejednokrotnie podyktowanych potrzebami praktyki kontraktowej. Uznano, że uchwalenie nowego kodeksu przed zakończeniem przedakcesyjnej harmonizacji naszego prawa z prawem Unii Europejskiej byłoby przedwczesne. Za stopniową reformą przemawiały zwłaszcza doświadczenia zdobyte przy ujednolicaniu naszego prawa z prawem unijnym. Podkreślano także niedostatek przesłanek merytorycznych, które stanowczo przemawiałyby za szybkim przygotowaniem nowej kodyfikacji. Zwracano uwagę na zalety obowiązującego Kodeksu cywilnego, który po swoistym „oczyszczeniu” w latach 90. ubiegłego wieku z cech charakterystycznych dla ustawodawstwa typu socjalistycznego stał się dziełem kodyfikacyjnym o dużej wartości i spoistości, normującym instytucje o niejednokrotnie starożytnej proveniencji, z powodzeniem sprawdzające się w gospodarce regulowanej przez prawa rynku. Potrzeba modyfikacji przepisów regulujących te tradycyjne instytucje wynikała z wielokrotnie w literaturze zgłaszanych uwag krytycznych, odnoszących się do ich niewłaściwej redakcji albo licznych rozbieżności interpretacyjnych.

27

Kilka istotnych zmian wprowadzono różnymi ustawami w 2000 r. Ustawą z 2.03.2000 r. o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny (Dz.U. Nr 22, poz. 271 ze zm.) wprowadzone zostały do Kodeksu cywilnego unormowania dotyczące odpowiedzialności za produkt niebezpieczny (art. 449¹–449¹¹ k.c.) oraz niedozwolonych klauzul umownych (tzw. klauzule abuzywne – art. 385–385³ k.c.). Ustawą z 13.07.2000 r. o ochronie nabywców prawa korzystania z budynku lub pomieszczenia mieszkalnego w oznaczonym czasie w każdym roku oraz o zmianie ustaw – Kodeks cywilny, Kodeks wykroczeń i ustawy o księgach wieczystych i hipotece (Dz.U. Nr 74, poz. 855 ze zm., uchylona) uregulowano stosowanie przepisów dotyczących użytkowania do użytkowania polegającego na korzystaniu z budynku lub pomieszczenia mieszkalnego w oznaczonym czasie w każdym roku (tzw. timesha-

28

ring – art. 270¹ k.c., uchylony – obecnie kwestie te zostały uregulowane w ustawie z 16.09.2011 r. o timeshare, Dz.U. Nr 230, poz. 1370).

Ustawą z 26.07.2000 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 74, poz. 857) uregulowano umowę leasingu, czyniąc z niej umowę nazwaną (art. 709¹–709¹⁸ k.c.) oraz w istotny sposób zmieniono uregulowania dotyczące umowy komisu (art. 758–773 k.c.) i umowy agencji (art. 758–764⁹ k.c.), a ustawą z 16.11.2000 r. o domach składowych oraz o zmianie Kodeksu cywilnego, Kodeksu postępowania cywilnego i innych ustaw (Dz.U. Nr 114, poz. 1191 ze zm.) zmodernizowano przepisy normujące umowę składu (art. 853–859⁹ k.c.; w tej ustawie uregulowano także instytucję domów składowych). Artykułem 62 ustawy z 18.11.2020 r. o doręczeniach elektronicznych (Dz.U. poz. 2320) zmieniono przepisy art. 859⁴–859⁶, poszerzając możliwość składania oświadczeń woli w trakcie wykonywania umowy składu również o adres do doręczeń elektronicznych.

- 29 Stosunki korporacyjne spółek handlowych, o czym była już wyżej mowa, uregulowane zostały w ustawie z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1526 ze zm.), w którym określa się tworzenie, organizację, funkcjonowanie, rozwiązywanie, łączenie, podział i przekształcanie spółek handlowych. W sprawach nieuregulowanych przepisami tego kodeksu stosuje się przepisy Kodeksu cywilnego wprost, a jeżeli wymaga tego właściwość (natura) stosunku prawnego spółki handlowej – w sposób odpowiedni (art. 2 k.s.h.).
- 30 Kolejna znacząca nowelizacja Kodeksu cywilnego nastąpiła w związku z uchwaleniem ustawy z 14.02.2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 49, poz. 408). Wprowadzone zmiany odnoszą się przede wszystkim do jego części ogólnej i w istotnym zakresie podyktowane zostały potrzebą wypełnienia luk prawnych powstałych w następstwie uchylecia Kodeksu handlowego i wejścia w życie 1.01.2001 r. Kodeksu spółek handlowych. Stąd też w noweli znalazły się przepisy dotyczące nie tylko statusu niepełnych osób prawnych czy instytucji, takich jak firma i prokura, lecz także nowego ujęcia konsumenta, zgodnie z prawem Unii Europejskiej, zawężonego do osób fizycznych (art. 22¹ k.c.). Uregulowano sytuację prawną jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, ale mających zdolność prawną (art. 33¹ k.c.); wprowadzono definicję przedsiębiorcy (art. 43¹ k.c.) oraz zmiany w zakresie uregulowań dotyczących przedsiębiorstwa oraz gospodarstwa rolnego (art. 55¹–55⁴ k.c.); uregulowano oznaczenie przedsiębiorcy (firmę – art. 43²–43¹⁰ k.c.) oraz prokurę (art. 109¹–109⁸ k.c.). Wśród znnowelizowanych norm księgi pierwszej znalazły się także przepisy działów II i III tytułu IV regulujące tryby zawierania umów oraz formę czynności prawnych. Ich zmiana podyktowana była przede wszystkim potrzebami współczesnego obrotu gospodarczego, w którym coraz większą rolę odgrywają nowoczesne techniki informatyczne. Przy utrzymaniu jednolitości rozwiązań dotyczących zawierania umów postanowiono uwzględnić w szerszym niż dotąd zakresie szczególne potrzeby obrotu profesjonalnego oraz obrotu z udziałem konsumentów. Do takich zmian zaliczyć należy

nowelizację przepisów o ofercie (przewidziano elektroniczną postać oferty – art. 66¹ k.c. i szczególne uregulowania dotyczące stosunków między przedsiębiorcami – art. 68¹–68² k.c.) oraz aukcji i przetargu (art. 70¹–70⁵ k.c.).

Ważne zmiany wprowadzone zostały ustawą z 17.06.2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 162, poz. 1692 ze zm.), którą zmieniono przepisy dotyczące odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez niezgodne z prawem działania władzy państwowej (art. 417–421 k.c.). Nowe uregulowania miały na celu dostosowanie stanu prawnego do treści wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 4.12.2001 r., SK. 18/00 (Dz.U. Nr 145, poz. 1638).

31

W ramach nowelizacji kodeksu ustawą z 2.04.2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 79, poz. 662), która weszła w życie 28.06.2009 r., doszło do istotnych zmian przepisów o dziedziczeniu ustawowym (art. 932–934¹ k.c.). W braku zstępnych spadkodawcy do spadku powołani są z ustawy jego małżonek i rodzice. Do jednej drugiej zwiększony został udział matki dziedziczącej w zbiegu z małżonkiem spadkodawcy, jeżeli ojcostwo drugiego rodzica spadkodawcy nie zostało ustalone. Ograniczono prawa do dziedziczenia rodzeństwa spadkodawcy, które powołane jest do spadku, tylko jeżeli jedno z rodziców nie dożyło jego otwarcia i jedynie do udziału spadkowego, który by temu rodzicowi przypadł. Do grona spadkobierców zaliczono dziadków spadkodawcy w razie braku zstępnych, małżonka, rodziców, rodzeństwa i zstępnych rodzeństwa oraz pasierbów w braku małżonka spadkodawcy i krewnych powołanych z ustawy.

32

Omawiając zmiany przepisów księgi IV Kodeksu cywilnego, nie sposób pominąć wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 31.01.2001 r., P. 4/99 (Dz.U. poz. 91), w którym Trybunał uznał za sprzeczne z Konstytucją RP, w odniesieniu do spadków otwartych po dniu opublikowania wyroku (14.02.2001 r.), większość przepisów dotyczących ustawowego dziedziczenia gospodarstw rolnych. Mimo braku interwencji ustawodawcy należy uznać, że w wyniku orzeczenia Trybunału zakwestionowane przepisy utraciły moc i ustawowe dziedziczenie gospodarstw rolnych podlega obecnie ogólnym regułom dziedziczenia.

Z kolei ustawą z 8.01.2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 40, poz. 222), która weszła w życie 16.04.2010 r., skreślono art. 80 k.c., znosząc obowiązek zachowania formy aktu notarialnego dla oświadczenia woli osoby nie mogącej czytać oraz dodano w tytule XVI księgi trzeciej art. 649¹–649⁵, uzupełniając kodeksową regulację umowy o roboty budowlane przepisami dotyczącymi gwarancji zapłaty za roboty budowlane (straciła tym samym moc ustawa z 9.07.2003 r. o gwarancji zapłaty za roboty budowlane, Dz.U. Nr 180, poz. 1758 ze zm.).

W ustawie z 10.07.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1311) znalazły się unormowania liberalizujące **przepisy o formie czynności prawnych** oraz wprowadzające nowe ujęcie dokumentu w prawie cywilnym. Głównym elementem oma-

33

wianej nowelizacji Kodeksu cywilnego jest wprowadzenie **formy dokumentowej** czynności prawnych. Z kolei nowelizacja z 5.09.2016 r. (Dz.U. poz. 1579) miała na celu dostosowanie polskiego porządku prawnego do rozporządzenia eIDAS z 23.07.2014 r., Nr 910/2014.

Ustawami z 16.12.2016 r. (Dz.U. poz. 2255), z 6.03.2018 r. (Dz.U. poz. 650) oraz z 5.07.2018 r. (Dz.U. z 2021 r. poz. 170) znowelizowano przepisy regulujące prokurę (art. 109¹, 109⁴, 109⁷–109⁸ k.c.). Zmiany weszły w życie odpowiednio 1.01.2017 r. oraz 30.04.2018 r. Ustawą z 13.04.2018 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1104), która weszła w życie 8.07.2018 r., ustawodawca dokonał modyfikacji przepisów dotyczących ogólnego terminu przedawnienia, nowego sposobu jego obliczania oraz szczególnych skutków przedawnienia roszczeń przeciwko konsumentom. Ustawą z 16.12.2016 r. zmieniono również art. 115 k.c. i oznaczenie upływu terminu, jeśli jego koniec przypada na dzień ustawowo wolny od pracy lub w sobotę.

- 34 Kolejne zmiany dotyczyły różnych działów prawa cywilnego. Składają się na nie nowelizacje przepisów o: formie oświadczeń woli; urządzeniach przesyłowych i służebności przesyłu; zobowiązaniach pieniężnych; wzorcach umów, przedawnieniu roszczeń deliktowych; najmie; gwarancjach zapłaty za roboty budowlane; odpowiedzialności solidarnej inwestora i wykonawcy; umowie ubezpieczenia i dziedziczeniu ustawowym. Różny jest ich zakres i znaczenie dla obrotu cywilnoprawnego.

Wydaje się, że istotne znaczenie ma powołanie do życia nowego typu ograniczonego prawa rzeczowego – **służebność przesyłu** (księga druga, tytuł III, dział III, w którym dodano nowy rozdział III – art. 305¹–305⁴ k.c.). Ma ona na celu umożliwienie przedsiębiorcy, który jest właścicielem urządzeń przesyłowych, dostępu do nich. Do nowej służebności należy stosować odpowiednio przepisy o służebnościach gruntowych. Podmiotem uprawnionym z tytułu służebności przesyłu jest przedsiębiorca. Przechodzi ona na nabywcę przedsiębiorstwa i wygasa wraz z jego likwidacją (art. 305³ k.c.). Omawiana służebność powstaje przez zawarcie umowy. Jeżeli jednak właściciel nieruchomości albo przedsiębiorca odmawia jej zawarcia, a jest ona konieczna dla właściwego korzystania z urządzeń przesyłowych, to może ona zostać ustanowiona za wynagrodzeniem przez sąd.

- 35 Inna istotna zmiana odnosi się do **zasady walutowości**. Straciła ona znaczenie w nowych warunkach społeczno-gospodarczych po przystąpieniu naszego kraju do UE. Odstąpiono od niej najpierw w uregulowaniach o charakterze publicznoprawnym (ustawa z 27.07.2002 r. – Prawo dewizowe, Dz.U. z 2022 r. poz. 309), a następnie w Kodeksie cywilnym (art. 358 k.c. w nowym brzmieniu). Przepis ten nie nakazuje już określać zobowiązań pieniężnych w walucie polskiej. Zastosowanie ma więc w tym względzie ogólna zasada swobody umów (art. 353¹ k.c.), zgodnie z którą strony mogą swobodnie wyrażać zobowiązania pieniężne w walucie polskiej lub w walucie obcej (art. 358 § 1 k.c.). W razie określenia świadczenia pieniężnego w walucie

obcej jego wykonanie przez dłużnika powinno nastąpić co do zasady w tej samej walucie. Zgodnie jednak z uregulowaniem art. 358 § 1 k.c. dłużnik może spełnić także świadczenie pieniężne w walucie polskiej, jeśli nie sprzeciwia się temu ustawa, orzeczenie sądowe będące źródłem zobowiązania lub czynność prawna, które zastrzegają spełnienie świadczenia w walucie obcej. W przypadku spełnienia świadczenia w walucie polskiej przeliczenie waluty obcej na walutę polską następuje na podstawie przeliczenia według średniego kursu ogłaszanego przez Narodowy Bank Polski (art. 358 § 2 k.c.).

Ważne zmiany zostały wprowadzone w odniesieniu do kodeksowego uregulowania **roszczeń deliktowych**: 36

- 1) do art. 446 dodano § 4, który dopuszcza przyznanie przez sąd najbliższym członkom rodziny zmarłego zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę. Zgodnie z dotychczasowym uregulowaniem mogli oni uzyskać tylko „**stosowne odszkodowanie**”, i tylko wtedy, gdy nastąpiło znaczne pogorszenie ich sytuacji życiowej (art. 446 § 3). W świetle obecnego stanu prawnego przysługuje im roszczenie o oba świadczenia łącznie;
- 2) ustawą z 21.06.2021 r. (Dz.U. poz. 1509) dodano art. 446², stosownie do którego sąd może przyznać najbliższym członkom rodziny poszkodowanego odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę w razie ciężkiego i trwałego uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia, skutkującego niemożnością nawiązania lub kontynuowania więzi rodzinnej. Tym samym rozstrzygnięto wieloletni spór o to, czy możliwe jest zasądzenie zadośćuczynienia za krzywdę osób pośrednio poszkodowanych wywołaną naruszeniem więzi rodzinnej, jeśli bezpośrednio poszkodowany nadal żyje, ale nie ma z nim kontaktu;
- 3) istotna zmiana dotyczy **przedawnienia roszczeń deliktowych**. Artykuł 442 k.c. został uchylony w następstwie wyroku TK z 1.09.2006 r. (SK 14/05, OTK-A 2006/8, poz. 97), który zakwestionował konstytucjonalność przepisu art. 442 § 1 zd. 2 k.c., i zastąpiony art. 442¹ k.c. Nowy przepis utrzymał zasadę, zgodnie z którą roszczenie o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym ulega przedawnieniu z upływem lat trzech od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawiania. Termin ten nie może być jednak dłuższy niż 10 lat od dnia, w którym nastąpiło zdarzenie wywołujące szkodę. Odmienne uregulowanie przyjęto w § 3 art. 442¹ k.c. W przypadku bowiem roszczeń z tytułu wyrządzenia szkody na osobie przedawnienie nie może skończyć się wcześniej niż z upływem 3 lat od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawiania. Należy więc przyjąć, że w przypadku, gdy poszkodowany dowiedział się o szkodzie na osobie po upływie 10 lat od zdarzenia wywołującego szkodę, może go dochodzić w czasie trzech lat od dowiedzenia się o szkodzie i osobie odpowiedzialnej za jej wyrządzenie, gdyż nie uległo ono przedawnieniu;
- 4) w § 2 art. 442¹ k.c. przyjęto, tak jak dotychczas, że termin przedawnienia roszczenia o naprawienie szkody będącej następstwem przestępstwa (zbrodni

lub występku) biegnie od dnia popełnienia przestępstwa. Jednak sam termin przedawnienia takich roszczeń został przedłużony z lat 10 do lat 20, jeżeli szkoda wynikła ze zbrodni lub występku, roszczenie o naprawienie szkody ulega przedawnieniu z upływem lat 20 od dnia popełnienia przestępstwa, bez względu na to, kiedy poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia;

- 5) kolejna zmiana wprowadzona w § 4 art. 442¹ k.c. pozostaje w związku z uregulowaniem art. 122 k.c. Przedawnienie roszczeń osoby małoletniej o naprawienie szkody na osobie nie może skończyć się wcześniej niż z upływem dwóch lat od uzyskania przez nią pełnoletności. Natomiast w przypadku osób, które nie mają pełnej zdolności do czynności prawnej, dla których nie ustanowiono przedstawiciela ustawowego, przedawnienie przysługujących im roszczeń nie może skończyć się wcześniej niż z upływem dwóch lat od ustanowienia przedstawiciela ustawowego.

Uregulowanie art. 442¹ k.c. ma zastosowanie także do roszczeń powstałych pod rządami dawnego art. 442 k.c., jeżeli w dniu wejścia w życie nowej regulacji roszczenia te nie zostały jeszcze przedawnione (art. 2 ustawy z 16.02.2007 r., Dz.U. Nr 80, poz. 538).

- 37 Wprowadzone do Kodeksu cywilnego w ramach przepisów **umowy o roboty budowlane** (księga trzecia, tytuł XVI) uregulowanie gwarancji zapłaty za roboty budowlane (art. 649¹–649⁵) stanowi w założeniu „uzupełnienie” wcześniejszej regulacji art. 647¹, która miała na celu wzmocnienie sytuacji prawnej podwykonawców robót budowlanych. Przepisy art. 649¹–649⁵ zastąpiły ustawę z 9.07.2003 r. o gwarancji zapłaty za roboty budowlane (Dz.U. Nr 180, poz. 1758 ze zm.). Przepisy tej ustawy zostały uznane za niekonstytucyjne w wyroku TK z 27.11.2006 r. (K 47/04, Dz.U. poz. 1613). Nowelą z 7.04.2017 r. (Dz.U. poz. 933) kolejny już raz zmodyfikowano przepisy tytułu XVI księgi trzeciej, dotyczące **odpowiedzialności solidarnej inwestora i podwykonawcy** (art. 647¹ k.c.). Zmiana weszła w życie 1.06.2017 r.
- 38 Następné istotne zmiany wprowadzone zostały w regulacji **umowy najmu**:
- 1) uzupełniono treść art. 661 k.c., dodając § 2. Stanowi on, że najem zawarty między przedsiębiorcami na czas dłuższy niż lat 30 poczytuje się po upływie tego terminu za zawarty na czas nieoznaczony. Jest to odpowiedź na postulaty praktyki wskazujące, że dotychczasowy termin dziesięcioletni był zbyt krótki dla ochrony interesów przedsiębiorców, zwłaszcza tych, którzy w związku z prowadzoną działalnością ponoszą znaczne nakłady na przedmiot najmu. Uregulowanie to jest zharmonizowane z przyjętym wcześniej w odniesieniu do umów dzierżawy zawartych na czas oznaczony;
  - 2) znówelizowano art. 680¹ k.c. Zgodnie z nową regulacją małżonkowie są najemcami lokalu bez względu na istniejące między nimi stosunki majątkowe, jeżeli nawiązanie stosunku najmu lokalu mającego służyć zaspokojeniu potrzeb mieszkaniowych założonej przez nich rodziny nastąpiło w czasie trwania mał-

zeństwa. Jeżeli między małżonkami istnieje rozdzielność majątkowa albo rozdzielność majątkowa z wyrównaniem dorobków, do wspólności najmu stosuje się odpowiednio przepisy o wspólności ustawowej. Ponadto ustanie wspólności majątkowej w czasie trwania małżeństwa nie powoduje ustania wspólności najmu lokalu mającego służyć zaspokojeniu potrzeb mieszkaniowych rodziny. Sąd, stosując odpowiednio przepisy o ustanowieniu w wyroku rozdzielności majątkowej, może jednak z ważnych powodów na żądanie jednego z małżonków znieść wspólność najmu lokalu.

Nowelizacja dostosowuje tę regulację do zmienionych w 2004 r. przepisów Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego o ustroju majątkowym małżonków.

Daleko idącym zmianom poddana została kodeksowa regulacja **umowy ubezpieczenia**. Pierwsze z nich dotyczą ogólnych warunków ubezpieczenia, które odgrywają istotną rolę przy zawieraniu umów ubezpieczenia i określaniu ich skutków prawnych. Ogólne warunki ubezpieczenia objęte są zakresem ogólnego pojęcia **wzorca umowy**, uregulowanego w art. 384 i n. k.c. Wprowadzona zmiana jest odpowiedzią na postulat zastąpienia w treści art. 384 § 1 k.c. zwrotu uzależniającego związanie stron wzorcem od doręczenia go „przy zawarciu umowy” zwrotem „przed zawarciem umowy”. Ta drobna na pozór zmiana jest bardzo korzystna dla konsumenta, a także dla ubezpieczającego.

39

W szerokim zakresie znowelizowano przepisy Kodeksu cywilnego regulujące **umowę ubezpieczenia** (art. 805–834 k.c.).

Najdalej idące zmiany zostały wprowadzone w **prawie spadkowym**. Obok wspomnianych już wyżej zmian odnoszących się do dziedziczenia ustawowego (powiększenie kręgu spadkobierców ustawowych: art. 932–934, 934¹, 935 k.c.), istotne znaczenie ma wprowadzenie nowej instytucji – **aktów poświadczenia dziedziczenia**, która pomyślana jest jako działająca alternatywnie do sądowego stwierdzenia nabycia spadku. Czynności tej dokonuje notariusz. Konsekwencją opisanej zmiany jest nowelizacja przepisów: art. 1025–1028 k.c. wraz z nazwą tytułu VI, księgi czwartej i w mniejszym zakresie art. 1025 § 1 i 2, art. 1026, 1027 i 1028 oraz art. 1029 i 1029¹ k.c.

40

Kolejne zmiany w zakresie prawa spadkowego wprowadzone zostały ustawą z 18.03.2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 85, poz. 458), która weszła w życie 23.10.2011 r. Regulacja ta tworzy podstawy nowej instytucji w polskim prawie spadkowym, jaką jest **zapis windykacyjny**. Nowe przepisy zostały umiejscowione w dziale III tytułu III księgi czwartej, w rozdziale II tego działu. Odrębna regulacja zapisu windykacyjnego ogranicza się, co do zasady, do kwestii odróżniających go od zapisu zwykłego (art. 981¹–981⁴ k.c.). W pozostałym zakresie przepisy regulujące zapis zwykły odnoszą się także odpowiednio do zapisu windykacyjnego (art. 981⁶ k.c.). Do zapisu windykacyjnego stosuje się

odpowiednio przepisy o powołaniu spadkobiercy, przyjęciu i odrzuceniu spadku, o zdolności do dziedziczenia i o niegodności (art. 981⁵ k.c.).

W związku z wprowadzeniem zapisu windykacyjnego dokonano także modyfikacji **kodeksowego uregulowania zachowku**. Przysporzenia dokonane przez testatora w drodze zapisów windykacyjnych w świetle wprowadzonych zmian należy traktować na równi z darowiznami, przy obliczaniu zachowku uwzględnia się więc ich wartość (art. 993, 995 i 996 k.c.). Na równi z darowiznami potraktowano zapisy windykacyjne w przepisach regulujących dział spadku (art. 1039–1042 k.c.). Warto w tym miejscu wspomnieć o zmianach wprowadzonych do księgi czwartej k.c. (art. 1037 § 3, art. 1038 § 3 i art. 1038¹) po wejściu w życie ustawy z 5.07.2018 r. o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej i innych ułatwieniach związanych z sukcesją przedsiębiorstw (Dz.U. z 2021 r. poz. 170).

- 41 Kolejne zmiany wprowadziła ustawa z 16.09.2011 r. o *timeshare* (Dz.U. poz. 1370). Dokonała ona w zakresie swojej regulacji wdrożenia dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/122/WE z 14.01.2009 r. w sprawie ochrony konsumentów w odniesieniu do niektórych aspektów umów *timeshare*, umów o długoterminowe produkty wakacyjne, umów odsprzedaży oraz wymiany (Dz.Urz. UE L 33, s. 10).

Ustawa określa zasady i tryb zawierania między przedsiębiorcą a konsumentem: umów *timeshare*; umów o długoterminowy produkt wakacyjny; umów pośrednictwa w odsprzedaży *timeshare* lub długoterminowego produktu wakacyjnego; umów o uczestnictwo w systemie wymiany, a także zasady ochrony konsumentów będących stronami takich umów.

- 42 Najdalej idące zmiany w prawie cywilnym w ostatnich latach wprowadzono ustawą z 30.05.2014 r. o prawach konsumenta (Dz.U. z 2020 r. poz. 287 ze zm.). Ustawa dokonała transpozycji dyrektywy 2011/83/UE Parlamentu Europejskiego i Rady z 25.10.2011 r. w sprawie praw konsumentów (Dz.Urz. UE L 304, s. 64) oraz reimplementacji (kodyfikacji) dyrektywy 1999/44/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 25.05.1999 r. w sprawie niektórych aspektów sprzedaży towarów konsumpcyjnych i związanych z tym gwarancji (Dz.Urz. UE L Nr 171, s. 12). Nowe uregulowania dotyczą:

- 1) **umów konsumenckich zawieranych w okolicznościach typowych** (w lokalu przedsiębiorstwa) w zakresie obowiązków informacyjnych oraz umów konsumenckich zawieranych w okolicznościach nietypowych (poza lokalem przedsiębiorstwa oraz na odległość) w zakresie obowiązków informacyjnych, wymogów formalnych związanych z zawieraniem takich umów oraz prawa odstąpienia od nich. W celu transpozycji dyrektywy o prawach konsumentów w tym zakresie przyjęto odrębną ustawę, stosując wymagany dyrektywą model harmonizacji zupełnej (art. 4 dyrektywy w sprawie praw konsumentów);
- 2) **uregulowań konsumenckich i reformy przepisów dotyczących odpowiedzialności za jakość rzeczy sprzedanej**. W odniesieniu do transpozycji dyrektywy